SOCIAAL KOMPAS

TIJDSCHRIFT VOOR SOCIOLOGIE,
SOCIOGRAFIE, SOCIALE PSYCHOLOGIE
EN STATISTIEK

1e JAARGANG No. 5
JAN.-FEBR. 1954

UITGAVE VAN N.V. UITGEVERSMAATSCHAPPIJ PAX - 'S-GRAVENHAGE

VI 1 : 5
1953/54

Research Centrum en Planbureau:

Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut

Institut Catholique de Recherches Social-Ecclésiastiques | Catholic Institute for Social-Ecclesiastical Research | Katholisches Institut für Kirchliche Sozialforschung

Prof. G. H. L. Zeegers, Directeur-generaal – Prof. Dr. A. Oldendorff en Prof. Dr. L. J. Rogier, directeuren

Hoofdbureau: 's-Gravenhage — Paul-Gabriëlstraat 28–30 — Telefoon 774403/04 — Gironummer 515546

Regionale bureaux in Nederland:

Amsterdam	Keizersgracht 731	Tel. 38951
Rotterdam	Van Vollenhovenstraat 3	Tel. 23396
Leeuwarden	Westersingel 24	Tel. 4915
Nijmegen	Pontanusstraat 54	Tel. 21948

Het R.K. Centraal Bureau voor Onderwijs en Opvoeding

Mgr. Mr. F. J. C. M. Op De Coul, directeur

Adres: Bezuidenhoutseweg 275, 's-Gravenhage, Telefoon 772175, Gironummer 31114

SOCIAAL KOMPAS

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR SOCIOLOGIE, SOCIOGRAFIE, SOCIALE PSYCHOLOGIE EN STATISTIEK

REDACTIE: Paul-Gabriëlstraat 28–30, 's-Gravenhage.

ADMINISTRATIE: N.V. Uitgeversmaatschappij PAX, Jan van Nassaustraat 34, 's-Gravenhage, Telefoon 776145 Giro 94266.

ABONNEMENTEN: Deze kunnen worden opgegeven bij elke erkende boekhandel of rechtstreeks aan de N.V. Uitgeversmaatschappij PAX te 's-Gravenhage. De abonnementsprijs bedraagt *f* 15,— per Jaargang (zes nummers) bij vooruitbetaling te voldoen. Het abonnement kan ook worden voldaan in twee termijnen van *f* 8,— per halfjaar.

LOSSE NUMMERS: De prijs daarvan bedraagt *f* 3,— per nummer. De prijs van een dubbel nummer kan op *f* 5,— worden vastgesteld.

ADVERTENTIES: Tarieven voor het plaatsen van advertenties zijn op aanvrage bij de Administratie verkrijgbaar.

N.V. UITGEVERSMAATSCHAPPIJ PAX TE 'S-GRAVENHAGE

Auteursrechten voorbehouden. Gedeeltelijke overname met bronvermelding is toegestaan.

INHOUD VAN DIT NUMMER

Pag.

Nationale en Regionale werkgelegenheidsproblemen door W. Kusters ec. drs. 1

De situatie van de loonarbeider in Indonesië door A. v. d. Ende S.V.D. Lic. 11

Enige inleidende beschouwingen over propaganda als sociaal verschijnsel door Walter Goddijn O.F.M., soc. drs 18

Summaries — Zusammenfassungen — Résumés 31

1e JAARGANG No. 5 JAN./FEBR. 1954

SOCIAAL KOMPAS

Tweemaandelijks tijdschrift voor Sociologie, Sociografie, Sociale Psychologie en Statistiek

REDACTIERAAD

Mgr. Mr. F. J. C. M. Op de Coul, Voorzitter
Prof. G. H. L. Zeegers, Vice-voorzitter
Prof. Dr. A. H. M. Albregts
Prof. Dr. J. J. P. van Boxtel, pr.
Prof. Dr. F. J. J. Buytendijk
Prof. Dr. J. J. J. Dalmulder
Prof. Ir. W. J. Dewez
Mgr. Dr. W. M. J. Koenraadt
Prof. Dr. A. Oldendorff
Prof. Mr. W. P. J. Pompe
J. F. Reesinck
Prof. Dr. L. J. Rogier
Prof. Dr. F. J. Th. Rutten
Prof. Mr. L. G. A. Schlichting
Dr. J. M. van Susante
Prof. Dr. Th. L. M. Thurlings
Prof. Dr. Ir. F. Ph. Tellegen
Prof. Dr. F. J. H. M. van der Ven
Prof. Mr. Dr. J. J. M. van der Ven
Prof. Dr. J. A. F. Wils

Secretariaat van de Redactie: Paul Gabriëlstraat 28-30 - Den Haag - Tel. 774403

Administratie: N.V. Uitgeversmaatschappij PAX, Jan van Nassaustraat 34, 's-Gravenhage - Tel. 776145 - Giro 94266

Nationale en regionale werkgelegenheidsproblemen[1)]

door W. KUSTERS ec. drs.

INDUSTRIËLE STRUCTUREN VAN NEDERLAND.

De ontwikkeling van de werkgelegenheid van Nederland als geheel wordt in deze eeuw gekenmerkt door het stagneren van de groei in de agrarische sector en de gestadige groei van handel en nijverheid. Terwijl in 1900 landbouw, diensten en nijverheid ieder bij benadering voor een derde aan de Nederlandse werkgelegenheid bijdroegen, daalde het aandeel van de agrarische sector tot nauwelijks 20% in 1947, terwijl dat van de diensten en van de industriële sector tot resp. 43 en 37% stegen.

De regionale ontwikkeling van de industrie, die in grote lijnen door die van handel, verkeer en diensten gevolgd wordt, gaat zich steeds gelijkmatiger over het land verspreiden, nadat in de beginperiode van de industriële revolutie het Westen van ons land als scheepsbouwer, verwerker van exotische producten en als commercieel centrum de ontwikkeling had ingezet. De cartogrammen I en II tonen hoe het Westen, hoewel dit landsdeel als demografisch centrum uiteraard nog de sterkste absolute ontwikkeling doormaakte, in relatieve zin zijn eerste plaats moest afstaan aan andere, Oostelijke en Zuidelijke provincies.

Deze ontwikkeling, in de hand gewerkt o.m. door de hoge prijs van de grond, door de kostbaarheid van het bouwen op slappe ondergrond, door een hoog loonniveau in het Westen, en mogelijk geworden door een revolutionnaire ontwikkeling van verkeers- en vervoerstechniek, is een van de gunstige kenmerken van Nederland's industriële ontplooiing.

Gunstig ook is de ontwikkeling van de Nederlandse nijverheid naar een meer differentiële structuur. De onderlinge afhankelijkheid van de politieke en van de economische conjunctuur bij een sterk eenzijdige industriële structuur, waarvan de Nederlandse economie vooral in de eerste wereldoorlog de problematiek ondervond, was voor ons land de aanleiding met handelspolitieke en financiële steun van het Rijk de eigen industriële bodemexploitatie met kracht ter hand te nemen. De steenkolen-, zout- en later de oliewinning, begunstigen zowel de differentiatie van het Nederlands bedrijfsleven als de industriële uitbouw van niet-Westelijke landsdelen. Naast het Sodaproject in Delfzijl is het vooral de uitbouw van onze Hoogovens en Staalfabrieken in IJmuiden, die voor de integrale ontwikkeling van

[1)] Beschouwing naar aanleiding van het Werkgelegenheidscongres van de K.A.B. op 10 December 1953 in 's-Hertogenbosch.

CARTOGRAM II

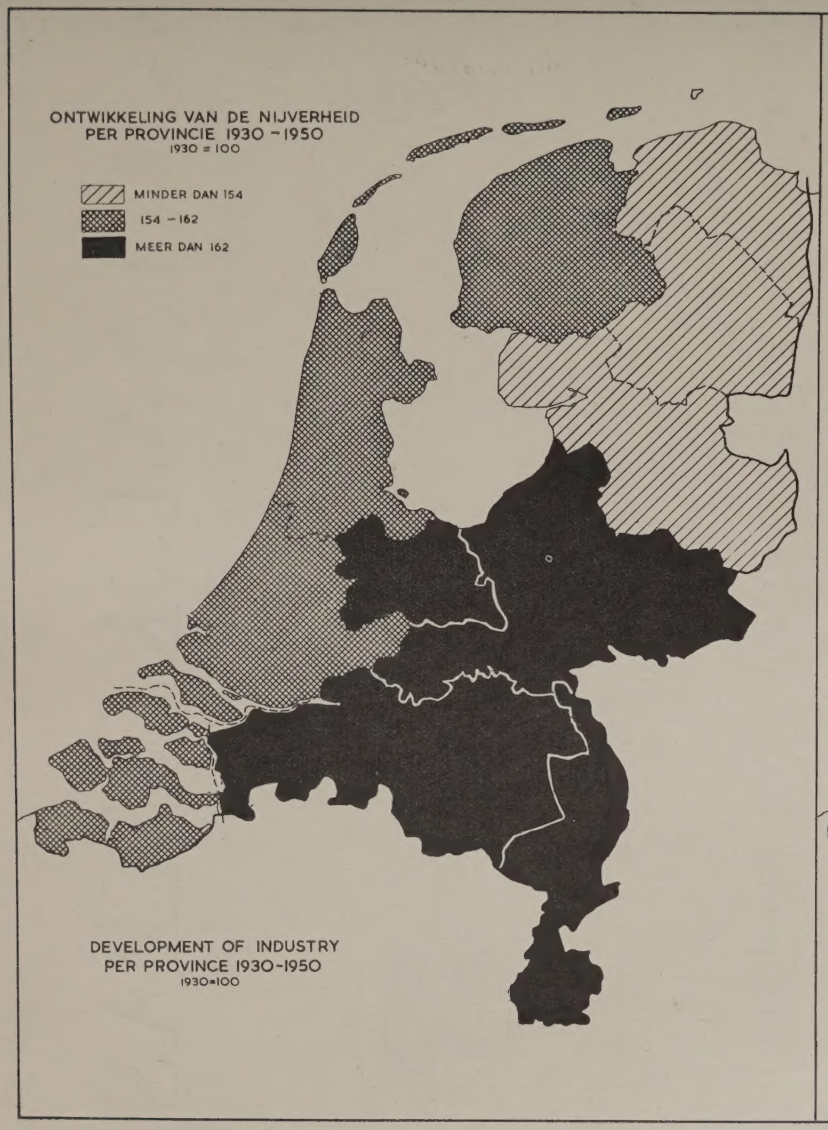

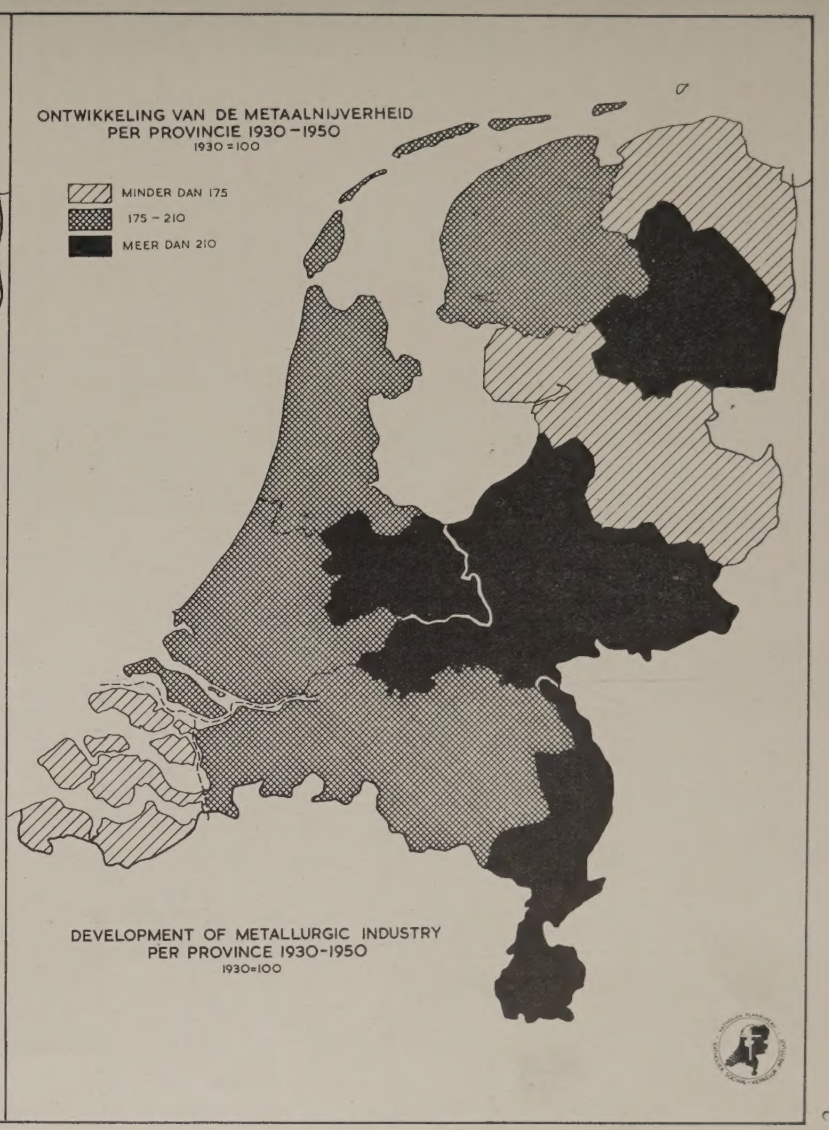

onze industriële apparatuur van eminent belang is. De metaalnijverheid, waarvan dit bedrijf de basis vormt, biedt aan bijna 30% van onze industriële beroepsbevolking werkgelegenheid; voor de oorlog kreeg de metaalverwerkende nijverheid practisch voor 100% zijn grondstoffen uit het buitenland. Na de oorlog nam de werkgelegenheid in de metaalsector met 18% toe — nagenoeg het meest van alle sectoren — en de metaalnijverheid nam daarmede de helft van de totale toeneming van de industriële werkgelegenheid voor zijn rekening nl. 42.600 van de 79.800 personen in de bedrijven met meer dan 10 personen. In de toekomst verwacht men, gezien de streefcijfers in de Vierde Industrialisatienota, een voortzetting van deze ontwikkeling. Duidelijk is dat niet alleen deze sector, maar de gehele industrialisatie van Nederland gebaat is met een voorspoedige uitbouw van zijn basis in IJmuiden.

Toch is in verschillende gebieden de industriële structuur nog geenszins voldoende gedifferentieerd te noemen. Zowel sociologisch, door geringe beroepskeuzemogelijkheden, als economisch, door de algehele of gedeeltelijke afhankelijkheid van de werkgelegenheid van één enkele bedrijfstak, is deze structuur problematisch. In onderstaande tabel worden die economisch-geografische gebieden opgesomd, wier industriële werkgelegenheid voor meer dan 40% door één sector bepaald werden.

Het blijkt vooral Noord-Brabant te zijn, dat in verschillende gebieden uiterst labiel van industriële structuur moet worden genoemd en dat bovendien vooral die sectoren heeft, die in het verleden zowel uiterst conjunctuur-gevoelig als ontvankelijk voor restrictieve handelspolitieke maatregelen bleken te zijn. Door verbetering van de verkeerstechnische apparatuur en de openbare nutsvoorzieningen, door vergroting, maar vooral door verdieping van de scholingsapparatuur, moet het industriële klimaat van Noord-Brabant rijp gemaakt worden voor een meer differentiële structuur. Drs Bogaers belichtte op het Werkgelegenheidscongres deze materie uitvoerig. Daarnaast schijnt het mij toe, dat in het licht van de wenselijkheid van een differentiële industriële structuur concentratie van de nijverheid in een niet te groot aantal plaatsen en een positieve politiek in deze richting moet worden geprefereerd boven een egale spreiding van de industrie.

ONTWIKKELINGS- EN SANERINGSGEBIEDEN.

Op het congres in den Bosch en daarom ook in deze bijdrage viel de bijzondere aandacht op de industriële ontplooiing van de landsdelen buiten het Westen. In de eerste plaats zij geconstateerd dat de decentralisatie van de Nederlandse nijverheid wenselijk is; niet alleen omdat een steeds verdergaande concentratie in het Westen des lands op de duur tot economische, verkeerstechnische, waterstaatkundige en planologische problemen moet leiden[2]), maar ook omdat een versterkte concentratie van de industrie in het Westen des lands zou blijven leiden tot belangrijke migratiestromen rechtstreeks van het platte land, uit streken met een geheel andere levenssfeer, naar godsdienstig en zedelijk veelal problematische gebieden. Bovendien zouden in die

[2]) Reden waarom de vorige minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting overging tot de instelling van de Commissie Westen des Lands, met de opdracht de ruimtelijke problematiek bij de verdere ontwikkeling van dit landsdeel aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen.

Economisch-geografische gebieden met een industrieel eenzijdige structuur.

(Gebieden waarin bij de bedrijfstelling van 1950 meer dan 40% van de totale in nijverheid werkzame personen in één bedrijfsklasse geteld werden)

Gebieden	Bouwnijverheid	Textiel	Metaal	Voedings- en genotsmiddelen	Leder wasdoek rubber	Mijnbouw
Prov. Groningen	—	—	—	—	—	—
Prov. Friesland	—	—	—	—	—	—
Prov. Drenthe	—	—	—	—	—	—
Prov. Overijssel	—	—	—	—	—	—
NO. Polder	55,85%	—	—	—	—	—
Enschede	—	53.58%	—	—	—	—
Prov. Gelderland	—	—	—	—	—	—
Prov. Utrecht	—	—	—	—	—	—
Randgebied Stad Utrecht	—	—	70.10%	—	—	—
Prov. Zuid-Holland	—	—	—	—	—	—
Industriegebied ten N van Nw. Waterweg	—	—	41.23%	—	—	—
Industriegebied Merwede N. etc.	—	—	45.58%	—	—	—
Prov. Zeeland: Walcheren	—	—	51.40%	—	—	—
Prov. Noord-Brabant						
West N.-Brabants kleigebied	—	—	—	40.01%	—	—
N.-Brabant W. industriegebied	—	—	—	—	55.22%	—
Tilburg	—	40.04%	—	—	—	—
Kempenland	—	—	—	45.50%	—	—
Eindhoven	—	—	66.24%	—	—	—
Prov. Limburg						
Mijnstreek	—	—	—	—	—	64.12%
Nederland totaal	17.62%	7.71%	26.11%	14.55%	3.58%	3.22%

gebieden van Nederland, die in industriële ontwikkeling zijn achtergebleven en waar bovendien bij de bevolking belangrijke weerstanden tegen migratie leven, werkloosheid en armoede blijven heersen.
Uit dit laatste blijkt tevens dat nog geenszins overal in Nederland het werkgelegenheidspeil bevredigend is, ook al kan ontwikkeling van de werkgelegenheid per provincie bevredigend worden genoemd. Dit vraagstuk der achtergebleven gebieden is uitermate gecompliceerd. Uit voorlopige onderzoekingen bleek nl. zeer duidelijk, dat de achterstand van een aantal gebieden de gehele economische en socio-culturele constellatie betreft. In het onderstaande zullen wij deze gebieden *saneringsgebieden* noemen, om hen te onderscheiden van de *ontwikkelingsgebieden*. De ontwikkelingsgebieden zijn die saneringsgebieden waarin door de overheid maatregelen ter stimulering van de industriële bedrijvigheid tot uitvoering gebracht zijn of worden. Hoewel het op het ogenblik economisch noch sociologisch verantwoord zou zijn alle saneringsgebieden tot ontwikkelingsgebied te verklaren, is het nodig in alle saneringsgebieden aandacht te besteden aan de huidige problematiek en te komen tot maatregelen gericht op de inschakeling van deze maatschappelijk starre gebieden in de dynamiek van het moderne leven.
Bij het bepalen van de gebieden die gerekend moeten worden tot de saneringsgebieden zullen wij uitgaan van de economische achterstand, die bepaalde gebieden kenmerkt, om daarna met enkele voorbeelden een indruk te geven van de achterstand op andere gebieden van het maatschappelijke leven.

Economisch behoort een gebied gesaneerd te worden, wanneer er een ernstige wanverhouding bestaat tussen de vraag naar en het aanbod van arbeidskrachten. Wanneer de Overheid (i.c. het Ministerie van Economische Zaken) bij de aanwijzing van zijn ontwikkelingsgebieden zich in hoofdzaak beperkt tot de mate van geregistreerde werkloosheid, begaat zij hiermee ongetwijfeld de principiële fout, dat zij geen rekening houdt met de statistisch moeilijk grijpbare groep van verborgen werklozen en, voor die streken die reeds kampen met werkgelegenheidstekorten, met de snelheid van de natuurlijke bevolkingsgroei. Uit practische overwegingen nl. omdat inschakelingspogingen van de verborgen werklozen, merendeels boeren, in het normale arbeidsproces, voor het huidige geslacht op eenzijdige geschooldheid en sterke beroepseer zouden vastlopen, en omdat er — in verschillende gebieden althans — ongetwijfeld sprake is van een interdependentie tussen geregistreerde en verborgen werkloosheid, kan voor het ogenblik de werkwijze van het Ministerie van Economische Zaken worden gebillijkt. Willen wij echter de totale kracht van de regionale economische structuren kennen, dan zullen ongetwijfeld ook verborgen werkloosheid en snelheid van natuurlijke bevolkingsgroei in de analyse moeten worden betrokken.
De economische saneringsmaatregelen dienen dan niet beperkt te blijven tot het stimuleren van de industriële ontwikkeling, maar dienen tevens gericht te zijn op de agrarische werkgelegenheidsmogelijkheden en zullen vooral ten aanzien van de verborgen agrarische werklozen de mogelijkheid van emigratie naar landbouwgebieden in binnen- en buitenland moeten omvatten. Aldus rekening houdend met de geregistreerde en de verborgen werkloosheid en met de snelheid van de natuurlijke bevolkingsgroei in gebieden, die thans reeds met tekorten aan werkgelegenheid kampen, zou bijna de totale Oostelijke en Zuidelijke periferie van Nederland, benevens Oost-Friesland en Zuid-Utrecht economisch saneringsgebied moeten worden genoemd, omdat hier een belangrijke discrepantie bestaat tussen arbeidsvraag en arbeidsaanbod.
Het vraagstuk der saneringsgebieden verkrijgt, zoals boven al gesteld is, nog meer relief, wanneer blijkt, dat de sanering niet alleen noodzakelijk wordt tengevolge van economische wanverhoudingen, maar ook als gevolg van de gehele economische en socio-culturele constellatie. „Nog ernstiger is de toestand van deze gebieden", zo constateerde Prof. Zeegers op het Werkgelegenheidscongres te 's-Hertogenbosch, „wanneer men zich moeite geeft zich een ogenblik van het strict sociaal-economische af te wenden en de socio-culturele situatie in ogenschouw te nemen. Dan blijkt reeds uit een zeer globaal onderzoek dat ook in dit opzicht deze gebieden een belangrijke achterstand vertonen bij de hoger ontwikkelde landsdelen. Men kan het cijfermatig en cartografisch weergeven met een beeld van de woningtoestanden, van de voorzieningen met wegen en openbare nutsvoorzieningen, als gas, water en electriciteit. — Men kan onderzoeken of de inwoners zich aanpassen aan de moderne eisen van maatschappelijke vorming en scholing en men ziet dan dat genoemde gebieden — het een meer, het ander minder — ook in dit opzicht een achterstand vertonen. Niet verwonderlijk is het dan ook, dat de resultaten van een begaafdheidsonderzoek zoals de legertest voor deze streken wijzen op een gebrek aan ontwikkelingsmogelijkheden, ofwel een onvoldoende gebruik van de middelen tot ontwikkeling, welke de bevolking ter beschikking staan.
Evenmin valt een onderzoek naar de geografische mobiliteit, gemeten naar de emigratiefrequentie over de laatste jaren, voor deze gebieden in het algemeen gunstig uit.
Het peil van vermogens en inkomen tenslotte is in deze gebieden lager dan in de meer ontwikkelde streken."
Hiermede zij voorlopig voldoende aangetoond dat het vraagstuk der saneringsgebieden niet alleen een probleem is van economische sanering en ontwikke-

ling, maar mede en vooral van het opheffen van de achterstand in de totale economische en socio-culturele situatie. De economische situatie van het ogenblik eist maatregelen; anderzijds dringt door pers, radio, en film, door penetratie van buiten af, en persoonlijke contacten naar buiten de dynamiek van het moderne maatschappelijke leven in deze gebieden door.

Slechts enkele van de saneringsgebieden zullen — boven werd hier reeds op gewezen — in hun geheel tot ontwikkelingsgebied kunnen worden aangewezen. De maatregelen welke in deze gebieden behoren te worden getroffen dienen zich niet te beperken tot het technisch-economische; daarnaast is er het probleem van de geestelijke structuurveranderingen, welke als gevolg van de economische ontwikkeling onvermijdelijk zullen komen.

Gecompliceerder naar onze mening is nog het probleem van de saneringsgebieden, die niet of niet in hun geheel voor stimulering van de economische i.c. industriële ontwikkeling in aanmerking komen, gebieden dus wier inwoners merendeels naar het zich laat aanzien, voor economische ontplooiing hun heil moeten zoeken in streken met een totaal andere maatschappelijke structuur. De gevaren voor de geestelijke gezondheid van de mensen, die op deze wijze abrupt geconfronteerd worden met een maatschappelijke structuur die zij niet kennen, en waarin, zoals het verleden overduidelijk bewezen heeft, de mens gemakkelijk komt tot maatschappelijke desintegratie, doen de vraag rijzen of het niet wenselijk is bij de aanwijzing van saneringsgebieden tot ontwikkelingsgebied, naast de relatieve en absolute mate van werkloosheid, een derde criterium te hanteren; met name de totale maatschappelijke structuur gekenmerkt door een algehele economische en sociaal-culturele starheid. Een enkel woord moge hier ter toelichting aan worden toegevoegd: In het bovenstaande is reeds duidelijk gesteld, dat de grote problematiek van de saneringsgebieden gelegen is in het tekort aan maatschappelijke dynamiek. Wanneer in het verleden — de industriële revolutie confronteerde ons met dit probleem in al zijn consequenties — gebleken is, dat de industriële ontwikkeling de tendentie heeft de mobiliteit te verhogen — zowel de geografische als de sociale mobiliteit — doordat zij onder invloed van nieuwe werkverhoudingen de agrarische en ambachtelijke mens losweekt uit de eenheid van wonen en werken en doordat zij de gesloten sociale gemeenschappen ook meer naar buiten in sterke mate doorbreekt, dan moet de stimulering van de industriële ontwikkeling alleen hierom reeds als een van de — voorzichtig te hanteren — middelen worden gezien om de mobiliteit in de saneringsgebieden te bevorderen. In verband met het voorgaande moet hieraan bovendien noodzakelijk worden toegevoegd, dat het nemen van maatregelen in de saneringsgebieden, die uitsluitend gericht zijn op de verhoging van de sociale mobiliteit — door stimulering en uitbreiding van beroepsscholing, door het invoeren van nieuwe vormen van ontwikkeling en ontspanning, door het oprichten van nieuwe organisatorische verbanden — tot gevolg zou kunnen hebben, dat opnieuw sociale repercussies voor de bewoners van deze saneringsgebieden dreigen. Wanneer een eenvoudig onderzoek dat 150 gemeenten omvatte, leerde, dat de migratie-afstand voor ongeveer 65% binnen de provinciegrens bleef, terwijl daarnaast de migratie-afstand van de grote gemeenten voor meer dan 70% deze grens overschreed en men zou hieruit de voorlopige en voorzichtige conclusie mogen trekken tot het bestaan van zekere migratiedrempels, dan moet men er voor waken deze te overschrijden op straffe van sociale en sociaal-psychologische repercussies bij de migranten. Maar hiertoe dwingt men de inwoner van deze gebieden in feite, wanneer men zich wel moeite geeft zijn sociale mobiliteit te versterken, maar nalaat binnen zijn migratoire gezichtseinder ook de economische mogelijkheden stimulerend te beïnvloeden.

Om bovengenoemde redenen zouden wij ervoor willen pleiten als derde criterium, dus naast relatieve en absolute werkloosheidscijfers voor de aanwijzing van ontwikkelingskernen de *sociaal-culturele constellatie* te hanteren en dus in een saneringsgebied een enkele — grotere — kern voor industriële ontwikkeling in aanmerking te doen komen.

„In de saneringsgebieden", zo zegt Prof. Zeegers op het Werkgelegenheidscongres in den Bosch, „bestaat een economische en socio-culturele problematiek. De maatregelen, die men voor deze gebieden neemt, dienen integraal te zijn. Dit wil zeggen, dat in de huidige economische ontwikkelingsgebieden, de socio-culturele problematiek onderwerp van studie en maatregelen moet gaan vormen — zoals thans op verheugend initiatief van de Minister voor Maatschappelijk Werk reeds geschiedt — en dat moet worden overwogen of in de saneringsgebieden, die niet direct voor economische ontwikkeling in aanmerking komen toch niet een enkele grotere kern in zijn economische ontwikkeling moet worden gestimuleerd".

De dynamiek van de moderne samenleving brengt gevolgen met zich, zowel voor de individuele mens als voor gemeenschappen in hun geheel. Voor de enkeling is in de eerste plaats van belang de door een verdergaande dynamische ontwikkeling en de door de gegeven economische structuur teweeggebrachte overgang van het ene beroep naar het andere, welke men met de term „sociale mobiliteit" pleegt aan te duiden. Voorts is de geografische mobiliteit merendeels van jonge mensen en jonge gezinnen kenmerkend in de huidige maatschappij met haar geconcentreerd werkgelegenheidsbeeld. In deze gevallen worden enkelingen geconfronteerd

met onbekende verhoudingen in andere beroepen of gebieden, welke belangrijke aanpassingsproblemen met zich brengen en welke een zekere mate van geestelijke soepelheid vereisen.
Hetzelfde is het geval, wanneer niet de enkelingen zich losmaken uit een bepaalde samenlevingsstructuur, maar wanneer een gehele samenleving b.v. tengevolge van economische structuurveranderingen met nieuwe en meer dynamische maatschappelijke verhoudingen wordt geconfronteerd. In dit geval vindt een ombouw van een gehele gemeenschap plaats, welke zeer specifieke aanpassingsproblemen met zich brengt.
Hier ligt o.m. een taak voor het maatschappelijk werk. Het maatschappelijk werk zal zich moeten realiseren, welke kenmerkende moeilijkheden de individuele of de collectieve dynamisering met zich brengen en zich afvragen welke voorzieningen getroffen zullen moeten worden om de sociale repercussies van zulk een overgang, zowel voor enkelingen als voor gemeenschappen te voorkomen en de aanpassing aan nieuwe verhoudingen te vergemakkelijken.
Het maatschappelijk werk vindt hier een nieuw terrein van positieve en preventieve werkzaamheid onder brede lagen van de bevolking, zowel individuëel als collectief, waardoor een bijdrage kan worden geleverd tot de ontwikkeling van heel het land.
We mogen in deze beschouwing niet voorbijgaan aan een tweetal detailproblemen, die het vraagstuk der ontwikkelingsgebieden met zich bracht en waarvan het eerste, zoals we zullen zien, niet ten onrechte bij de discussies in den Bosch ter sprake is gekomen.

HET LANDARBEIDERSVRAAGSTUK.

Het betreft hier de vraag of de toeneming van de industrie op het platte land niet een ernstig gevaar inhoudt voor het quantitatief op peil blijven van de landarbeidersstand.
Wanneer men de arbeidersmarktbeschrijving 1952 van het Rijksarbeidsbureau kan geloven, is er voorlopig nog geen sprake van tekorten aan landarbeiders; dit geschrift komt zelfs tot een overschot van 9000 landarbeiders in 1952; en een prognose voor de jaren 1953 en 1954 van resp. 10.200 en 11.400
Daarnaast is het echter een feit dat het aantal landarbeiders in Nederland vrij snel terugloopt. Voorzover hier sprake is van een weerslag van de vermindering van de behoefte aan landarbeiders, door rationalisatie en mechanisatie van de landbouwbedrijven en door de verkleining van de gemiddelde bedrijfsgrootte, behoeft deze vermindering niet tot moeilijkheden aanleiding te geven en kan zij gezien worden als een gezond uitvloeisel van de economische evolutie.
Wanneer daarnaast echter sociale en sociaal-economische oorzaken het beroep van landarbeider in gevaar brengen, dan kan op langere termijn een ongewenste toestand ontstaan.
Nu zijn ongetwijfeld de sociale omstandigheden, waarvan de woontoestanden en de hoogte der lonen de voornaamste zijn, reeds aanzienlijk verbeterd. Er blijven echter voor de landarbeidersstand en met name voor de losse en losvaste groep, bepaalde problemen bestaan, waarvan een integrale oplossing zeer moeilijk te vinden zal zijn. Het betreft hier de vraagstukken der werktijden, die van de afhankelijkheid van de werkgelegenheid van weersomstandigheden, van het welslagen der oogsten en tenslotte van de instabiliteit der werkgelegenheid als gevolg van de seizoenwisselingen.
Gedeeltelijke oplossingen voor deze vraagstukken kunnen, behalve uiteraard in de sociale politiek, wellicht gezocht worden in de herziening van de bouwplannen, welke vooral op de seizoenwerkloosheid een gunstige invloed zal uitoefenen, en in het aantrekken van agrarische industrieën ter verdere verwerking van de primaire agrarische producten. Integraal kan echter deze oplossing niet zijn, omdat zij nooit de landarbeidersstand kan ontrukken aan z'n natuurafhankelijkheid. Dit sluit in, dat naarmate het streven naar decentralisatie van de industrie gerealiseerd wordt, de kansen op afvloeiing naar de industriearbeid van de landarbeiders groter moeten worden geacht, evenals in de toekomst de kansen op het ontstaan van tekorten aan arbeidskrachten. a Fortiori geldt dit laatste nu, zoals uit onderzoekingen van Prof. Hofstee is gebleken, het kindertal in de landarbeidersgezinnen terugloopt.

REGIONALE TEKORTEN EN OVERSCHOTTEN AAN ARBEIDSKRACHTEN.

In verband met het project der ontwikkelingsgebieden rijst vervolgens de vraag, of het regionaal tot ontwikkeling brengen van de industrie niet in strijd is met het feit dat hier en daar in den lande, met name in het Westen des lands en in de Limburgse Mijnstreek, tekorten aan arbeidskrachten, zowel aan geschoolde als aan ongeschoolde, aan oudere, maar vooral aan jongere worden aangetroffen terwijl de saneringsgebieden overschotten aan arbeidskrachten vertonen. Inderdaad dreigen in het Westen des lands op meerdere plaatsen tekorten aan arbeidskrachten. Deze hangen samen met de geringe natuurlijke bevolkingsaanwas bij een voortschrijdende economische ontwikkeling van het Westen, welke echter in 's lands belang niet mag worden tegengegaan. De industrialisatie van ons land vraagt uitbreiding van bedrijven zowel als nieuwe vestiging, waarbij het meest hierop ingestelde Westen kan noch mag worden gepasseerd.
De oorzaken van de tekorten in het Westen en in de Mijnstreek en van de overschotten in de saneringsgebieden beklemtonen echter de noodzakelijk-

heid en gewenstheid van het project der ontwikkelingsgebieden. In de eerste plaats immers speelt in deze gebieden de migratietraagheid een rol, welke uit een complex van geestelijke en socio-culturele oorzaken — in het algemeen wellicht het best als een zekere *verstarring* aan te duiden — voortvloeit. Er is hier dus sprake van een gebrek aan natuurlijke en gezonde doorstroming van arbeidskrachten van het gebied met een teveel naar een gebied met een tekort. Daar komt nog bij, dat de beroepsstructuur van de gebieden met tekort aan arbeidskrachten niet overeenstemt met die van de gebieden met een teveel. De overschotgebieden beschikken over een teveel aan agrarische arbeidskrachten, welke voor de andere gebieden als ongeschoolden gelden. Deze disharmonie belemmert de normale migratie, omdat de beschikbare agrarische arbeidskrachten weinig aantrekkelijke arbeidsmogelijkheden in de tekortgebieden openstaan.

Zo levert dus het tekort in het Westen en in de Mijnstreek eerder argumenten vóór dan tegen het project der Ontwikkelingsgebieden. Wanneer men immers deze „ontwikkeling" op de juiste wijze d.w.z. in het kader van de gehele socio-culturele constellatie hanteert, zullen de twee genoemde oorzaken van het tekort, de traagheid en de disharmonie van beroepsstructuur worden tegengegaan. Dit betekent in feite een vergroting van de arbeidsmarkt en het voor de tekort-gebieden potentiëel beschikbaar arbeidsreservoir. Herscholing en langzame overschakeling van de saneringsgebieden naar de dynamiek van de moderne samenleving zullen niet alleen de economische en industriële ontwikkeling der saneringsgebieden bevorderen, maar tevens de natuurlijke migratie van een teveel naar een tekort in de hand werken. Het is van groot belang, dat de agrarische bevolking van de saneringsgebieden meer begrip krijgt voor een andere soort van arbeid. Daarom past in het project der Ontwikkelingsgebieden een beïnvloeding der bevolking in de richting van industriële arbeid ongetwijfeld.

Nog een enkel woord in dit verband over de *Jeugdmigratie*, die op het ogenblik in verband met de tekorten in het Westen ter hand wordt genomen[3]). Ten behoeve van de telefoondienst te Amsterdam heeft de P.T.T. een dertigtal jongeren uit Emmen, Deventer, Nijmegen, Eindhoven en Den Bosch naar Amsterdam overgebracht. Twee kerkelijke jeugdorganisaties, een katholieke en een christelijke hebben de zorg voor deze jeugdigen op zich genomen, in verband met de onderbrenging in pleeggezinnen, weekend-verloven, ontspanning enz. Alvorens over deze jeugdmigratie een oordeel te vellen zullen wij haar nauwkeuriger op haar mérites moeten bezien, vooral wanneer deze overplanting honderden jongeren zou gaan omvatten. De problemen van voor- en nazorg zullen in dat geval ter dege onder de loupe moeten worden genomen om de eventuele nadelige gevolgen van deze jeugdmigratie weg te nemen. Maar dit experiment van de P.T.T. is van groot belang, zoals de initiatiefnemers blijkens bovengeciteerd artikel terdege hebben beseft.

[3]) Zie Bergh, O. J. v. d., „Jeugdmigratie en Jeugdzorg", *Sociaal Maandblad Arbeid*, No. 12, 1953, blz. 348—352.

GETRAPTE MIGRATIE.

In verband met het bovenstaande is er nog het feit van de sociale bezwaren tegen lange afstandsmigraties, die, zoals we boven reeds adstrueerden, de industriële stimulering in een aantal saneringsgebieden sociologisch gewenst doen zijn. Wanneer ons uit onderzoekingen zou blijken dat de mens bij voorkeur niet rechtstreeks van het platteland naar de grote stad trekt, maar aan deze stap die naar een streekcentrum doet voorafgaan, dan hebben we daarmede — ook langs inductieve weg — aangetoond, dat de ontwikkeling van een aantal regionele industriecentra de gezonde sociale opbouw van de grote werkcentra, met name in het Westen des lands, door middel van deze doorstuwing bevordert. Door de uitgroei van een aantal plattelandskernen tot middelgrote industriële centra — hetgeen gepaard gaat met urbanisatie in het opzicht van levenssfeer en bevolkingsaantal — voorkomt men de abrupte overgangen en stimuleert men de geleidelijkheid van het assimilatieproces, omdat niet dadelijk alle banden met het oude milieu verbroken worden, doch aanvankelijk losser worden gehandhaafd in de vorm van pendelen of korte afstandsmigratie.

We hebben getracht door een globaal onderzoek aan te tonen, dat er inderdaad aanwijzingen zijn, dat de migratie van nature een traps-gewijze is. Een eerste aanwijzing voor onze stelling vormt het feit, dat blijkens de algemene bevolkingsstatistiek de mobiliteit — de som van vestiging en vertrek — in de middelgrote gemeenten in het algemeen hoger is dan in een kleine en grote gemeente.

mobiliteit per 1000 van de bevolking

	1933	1938	1948
11 grote gemeenten . .	98,4	96,4	84,6
25 middelgr. gemeenten	119,9	128,8	104,6
100 kleine gemeenten .	107,1	114,–	97,6

De hoge mobiliteit van de middelgrote gemeenten vergeleken met de lagere van de kleine en grote kan gezien worden als een indicatie van de stelling, dat de migratie zich bij voorkeur trapsgewijze zal bewegen. De kleine gemeente is in deze veronderstelling — zeer overdreven voorgesteld — beginpunt, de grote gemeente eindpunt van de migratiestroom, terwijl de middelgrote gemeente een dubbele functie heeft door vestiging uit plattelandsgemeenten en doorstuwing naar grote gemeenten. Een overtuigend bewijs voor de bovenomschreven stelling vormen deze cijfers echter niet, omdat voor

alle drie gemeentengroepen ten onrechte gelijke migratievoorwaarden verondersteld zijn. Zo vormt de migratietraagheid van de kleine gemeenten op zich een voldoende verklaring voor de lagere mobiliteit van deze groep en zou de lage mobiliteit van de grote steden verklaard kunnen worden uit de geringere migratie-noodzaak uit plaatsen, waaraan een relatieve economische genoegzaamheid en brede differentiatie van de economische structuur in het algemeen eigen zijn.

Een duidelijker indicatie voor de juistheid van onze stelling kan gedistilleerd worden uit de migratie-

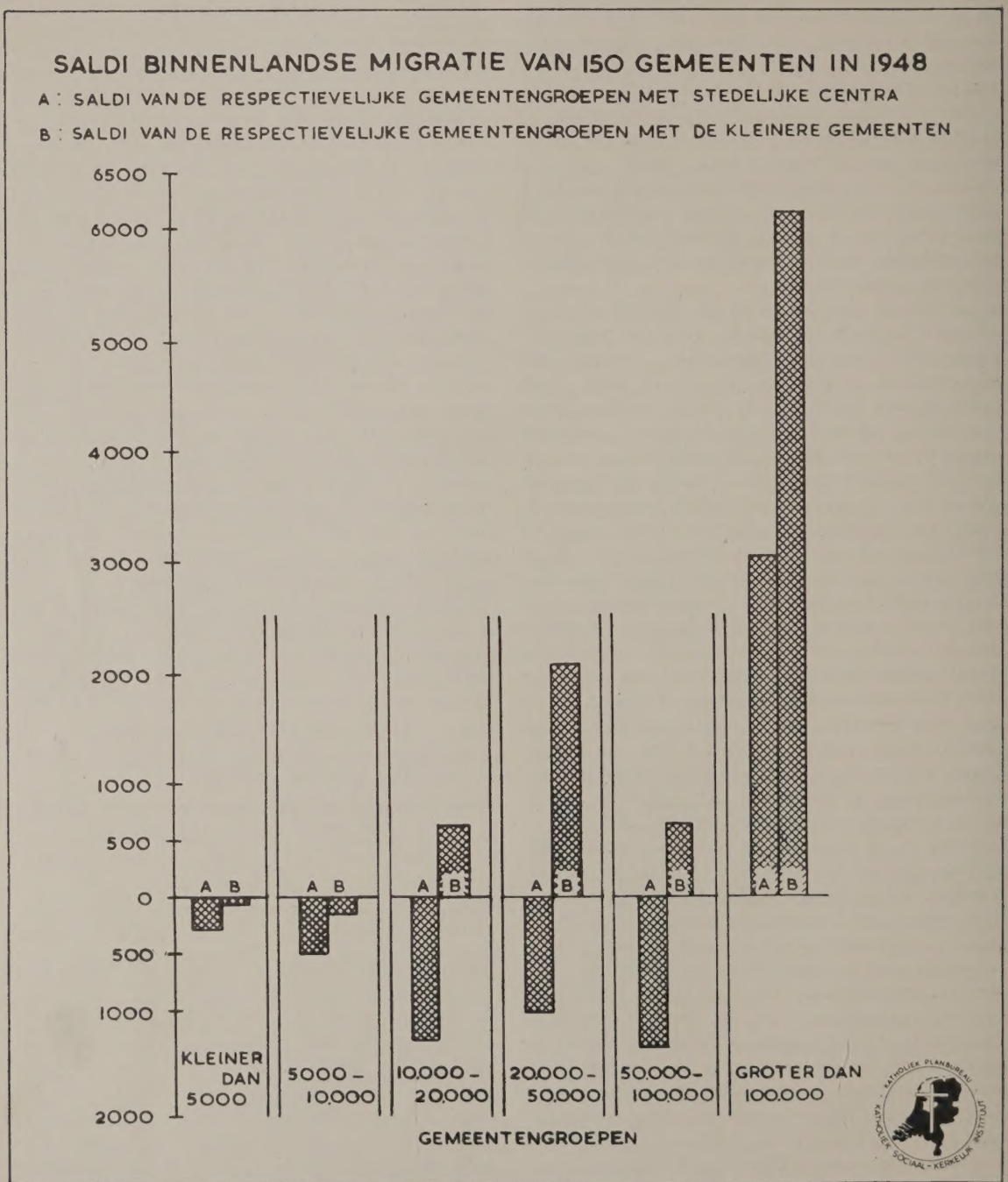

BALANCE OF INTERNAL MIGRATION OF 150 MUNICIPALITIES IN 1948

A. Balance of each group of municipalities with urban centres.
B. Balance of each group of municipalities with smaller municipalities.

statistiek, sinds 1948 door het C.B.S. verzorgd, die ons een inzicht geeft over richting en afstand van de migratie der gemeenten.
Uit een voorlopig onderzoek van deze statistiek voor 1948 bleek dat de gekozen gemeenten van minder dan 10.000 inwoners negatieve migratiesaldi hadden zowel met de middelgrote gemeenten als met de grote steden; dat vervolgens de grote steden (groter dan 100.000 inwoners) positieve migratiesaldi hadden uit platteland zowel als uit streekcentra; dat tenslotte de groep middelgrote steden (bv. tussen 20 en 50.000 inwoners) vestigingsoverschotten boekten uit het platteland, daarentegen vertrekoverschotten hadden op de grote steden. Dit laatste verschijnsel, op bijgaande grafiek weergegeven, duidt op een zekere doorstroming van platteland over middelgrote stad naar de grote stad.
Concluderend moge worden gezegd dat er enige aanwijzingen zijn inzake de stelling van de getrapte migratie — hoewel zij in quantitatieve zin niet mag worden overschat. Wanneer ontwikkelingsplannen zouden kunnen bijdragen tot het ontstaan van regionale centra van stedelijk karakter, dan zou daarmede het verschijnsel uiteraard aan betekenis winnen en daarmee de problematiek van sociale repercussies van lange afstands migraties aan betekenis inboeten.
Nog een ogenblik — tot slot — terugkomend op de geconstateerde tekorten aan arbeidskrachten in enkele delen van het land, willen wij er concluderend allereerst de nadruk op leggen, dat het al of niet structurele karakter van het verschijnsel eerst zal kunnen beoordeeld worden, wanneer de ontwikkeling van de saneringsgebieden verder is voortgeschreden, zoals in het bovenstaande is uiteengezet, en dat onafhankelijk hiervan de sociologische voordelen blijven bestaan zowel voor de expulsie- als voor de contractiegebieden van een regionale industrie-ontwikkeling. Bovendien mag niet uit het oog worden verloren, dat de migratiedoorstroming van het platteland naar de stad in ernstige mate belemmerd wordt door de thans bestaande woningtekorten. De cijfers, die t.a.v. de hoogte der mobiliteit in enkele jaren hierboven zijn weergegeven geven hiervan een eerste indruk. De mobiliteit blijkt in 1948 aanzienlijk lager dan in de opgenomen vooroorlogse jaren, (terwijl na 1948 nog een daling van de mobiliteit heeft plaats gevonden). Hierbij zij opgemerkt dat 1948 eerder vergeleken moet worden met 1938 dan met 1933, omdat er, zoals o.m. Heberle in zijn „Groszstädte im Strome der Binnenwanderung" heeft aangetoond, sprake is van een vrij nauwe correlatie tussen de hoogte der mobiliteit en de stand van de economische conjunctuur. In tegenstelling tot 1933 waren 1938 en 1948 jaren van betrekkelijke hoogconjunctuur.
Het congres in den Bosch, waar Prof. Zeegers de in het bovenstaande weergegeven algemene probleemstelling gaf, spitste zich toe op de problematiek in het Zuiden des lands. Practisch geheel Noord-Brabant en Noord-Limburg — in tegenstelling tot midden en Zuid-Limburg die een economisch gezonde structuur bezitten — moeten gerekend worden tot die gebieden in Nederland, waar een zeer grote krachtsinspanning nodig zal zijn om in de toekomst het werkloosheidsbeeld binnen aanvaardbare grenzen te houden. (Zie Cartogram IV in Sociaal Kompas No. 2.) Voorts heeft het er alle schijn van dat ook het socio-culturele klimaat van belangrijke delen van Noord-Brabant en Limburg een achterstand vertoont bij verschillende andere delen van het land. Zeer speciaal vestigde Prof. Zeegers de aandacht op het feit, dat Noord-Brabant en Limburg, die wat verstandelijke aanleg betreft in het land een middenpositie innemen, deze capaciteiten minder dan waar ook in verworven kennis hebben omgezet m.a.w. in Brabant en Limburg ligt nog zeer veel intellect braak.
De problematiek in deze landsdelen wordt nog geaccentueerd door het feit dat demografische en economische ontwikkelingstendenties een versterkte trek vanuit deze gebieden doen verwachten naar het demografisch zwakkere nabuurland, waar juist ten zuiden van de grens een krachtige industriële ontwikkeling aan de gang is. Dit geldt overigens in even grote mate voor Nederland in zijn geheel temidden van de geleidelijk naar eenheid strevende Europese volkenagglomeratie. De huidige tendentie naar internationale binding in de Benelux, de Europese Defensie-Gemeenschap, de Kolen- en Staalgemeenschap, de Europese Raad e.d. zal een verslapping van de grenzen in economische en migratoire zin met zich brengen. Opening van de Europese grenzen maakt Nederland echter rechtstreeks afhankelijk van de Europese bevolkingsontwikkeling met alle gevolgen van verschuiving en migratie vandien. De wellicht te gunstige bevolkingsprognosen voor de Europese volken van Sauvy en Bourgeois-Pichat[4]) stellen de demografische positie van Nederland ongetwijfeld in een te onbestemd licht. Naarmate de prognosen voor de omringende volken te optimistisch blijken, zullen de problemen van de bevolkingsdruk in Nederland en van de daaruit voortvloeiende verschuivingen toenemen. Vooral de tussen-staatse migratie zal belangrijke geestelijke en sociale gevolgen met zich brengen, omdat er in culturele en sociale sfeer tussen de volken aanmerkelijke verschillen bestaan. Nederland zal zich de gevolgen van een openstelling der grenzen in dit opzicht terdege moeten realiseren en met name de Zuidelijke provincies waar de bevolkingsdruk die der overige gebieden in toenemende mate zal overtreffen.

[4]) Zie de beide artikelen van Sauvy, Alfred en J. Bourgeois-Pichat: „Les problèmes de population européenne", *Population* Janv.—Mars 1953, No. 1 blz. 4 e.v. en „Perspectives sur la population active européenne", *Population*, Juillet/Septembre 1953, No. 3 blz. 419.

CONCLUSIES.

Het geheel van onze beschouwingen overziende kunnen wij de volgende conclusies trekken:

1. In die gebieden, welke tot ontwikkelingsgebieden zijn aangewezen met het doel een economische ontplooiing te realiseren, zijn omvangrijke en diepgaande veranderingen in het gehele maatschappelijke structuurbeeld te verwachten. Het socioculturele klimaat, dat in deze gebieden thans nog een belangrijke achterstand vertoont en de samenlevingsvormen zullen een belangrijke ombuiging ondergaan naar het geurbaniseerde, industriële samenlevingspatroon. Het komt er op aan de mens in deze veranderende samenleving tot de juiste aanpassingen te doen komen.

2. In die gebieden welke als saneringsgebieden zijn te beschouwen zullen belangrijke groepen een toenemende geestelijke mobiliteit d.w.z. een toenemende sociale souplesse en een groei van hun aanpassingsmogelijkheden moeten vertonen, opdat zij, ten dele in die gebieden zelf doch merendeels elders, in het industrieel arbeidsproces kunnen worden ingeschakeld.

Het bovenstaande moge aangetoond hebben, dat — zoals de Commissaris van de Koningin in de provincie Noord-Brabant, Prof. dr de Quay, het in zijn slotwoord samenvatte — op het Werkgelegenheidscongres in 's-Hertogenbosch het nauwe verband besproken is tussen de technische, economische en sociaal-culturele evolutie in de saneringsgebieden en de plaats welke de mens in dit proces van maatschappelijke en geestelijke dynamiek inneemt.
De economische evolutie die reeds enkele decennia lang bezig is het aanzien van onze agrarische streken, vooral in Oost en Zuid diepgaand te veranderen, vond een weerspiegeling in de vele studies die op het vlak van het technische en economische in het verleden ondernomen zijn en heden nog ondernomen worden. Maar t.a.v. de spanningen die deze economische evolutie teweegbracht in het sociale leven is onze kennis nog uiterst globaal en weinig gefundeerd. De sociale wetenschappen zullen ons ter verdieping van die kennis hier ter zijde kunnen staan, om in de wisseling der vormen van het sociale leven, die onder de vigeur van een maatschappelijke en economische evolutie onafwendbaar moeten komen, de essentiële waarden niet verloren te doen gaan. Drie factoren die we niet kunnen ontgaan, maar waaraan we in positieve zin moeten meewerken kenmerken deze wisseling: de urbanisering, onafwendbaar in de moderne geïndustrialiseerde maatschappij; nieuwe organisatorische banden en samenlevingsvormen, waarvan de innerlijke kracht en diepte ons nog niet bekend is, maar die wij in principe niet mogen achterstellen bij een gebondenheid van de agrarische samenlevingsvormen; tenslotte de verhoogde geografische mobiliteit en dynamiek van de geïndustrialiseerde maatschappij welke van de mens een toenemende geestelijke mobiliteit en sociale souplesse vragen.
Laten wij ons onthouden van waardeoordelen over deze wisseling der vormen, die wijzelf doelbewust oproepen door — naar onze mening terecht — het economisch fundament van de samenleving op het platteland door positieve maatregelen te ondergraven. Het historisch materialisme verwerpend moeten wij in staat zijn, met de hulp van de moderne psychologische, sociaal-psychologische en sociologische wetenschappen, in deze bewust gewilde wisseling der vormen de ideologische essentie van onze samenleving veilig te stellen.

DE SITUATIE VAN DE LOONARBEIDER IN INDONESIË

door A. VAN DEN ENDE S.V.D. Lic.

INLEIDING.

NA HET BEREIKEN VAN DE POLITIEKE EENHEID en zelfstandigheid vertoont Indonesië op sociaal-economisch gebied nog steeds een chaotisch beeld. En dat is te begrijpen. Honderdvijftig jaar geleden is de industriële revolutie van Europa ingezet en we kunnen wel zeggen, dat tot de dag van vandaag een duurzaam evenwicht nog niet gevestigd is. Wat dan te verwachten van een uitgestrekt, cultureel-sociaal en economisch sterk variërend land als Indonesië, waar na enkele tientallen jaren van stille gisting een plotselinge uitbarsting van politieke activiteit is gekomen, waarbij een op modern-economisch gebied merendeels onmondig en onkundig volk zich meester maakt van haar eigen rijkdommen en zich voor de geweldige taak ziet geplaatst om datgene wat de Westerling heeft opgebouwd in eigen beheer te nemen en verder te ontwikkelen volgens de eisen waaraan een huidige Staat moet voldoen, wil hij door de rest van de wereld niet verpletterd worden.

Wanneer ik in dit artikel de toestand van voor de oorlog ga beschrijven, is het geenszins mijn bedoeling te beweren, dat die goed was, of dat men moet trachten om daar zoveel mogelijk van te behouden. Het kan ook voor het Missiewerk in genen dele verkieslijk zijn, zich aan die voorbije wereld vast te klampen. Wij moeten echter een duidelijk beeld hebben van het voorbije om de problemen van het heden te zien en te doorgronden. Met het oprichten van een statie, het dopen van individuen en het bouwen van een kerk, ja zelfs met de priesterwijding van een Indonesiër is het Missiewerk nog lang niet af. In Europa heeft de Kerk terreinverlies geleden ten gevolge van techniek en mechanisatie en de grootste moeilijkheid van de zielzorg hier is gelegen in de wijze hoe men moet binnendringen in de vermaterialiseerde geest van de mens om een mentale en morele synthese te vormen, waarin God en de ziel weer de plaats krijgen die hun toekomt. Ofschoon in Indonesië nog slechts ruim één procent van de bevolking katholiek is en de gevaren van de modernisering met name de Islam bedreigen, is het in het geheel niet denkbeeldig, dat van het luttel getal christenen in deze chaos van veranderingen nog een groot deel verloren gaat, indien wij niet, wijs geworden door onze Europese ervaringen, de schapen volgen op hun wegen naar stad, fabriek, vereniging en coöperatie, om hun ter plaatse een hart onder de riem te steken. Dit is absoluut noodzakelijk om te behouden wat er is en nog veel meer om in de toekomst de dynamiek van het Missiewerk op peil te houden.

DE LANDARBEIDER.

De maatschappij van Indonesië vertoont ook heden ten dage nog een agrarisch beeld. Ofschoon de groei van de steden, de aandacht voor de industrialisatie en de krantenberichten over ondernemingen en dividenden het feit enigszins verdoezelen, leven ook thans nog 70% van alle Indonesiërs van hun eigen boerenbedrijfjes. Ik spreek van „bedrijfjes", doch voeg er meteen aan toe, dat men dit niet in zuiver Westerse zin moet verstaan. — Bij ons is de boer de leverancier voor de stad; hij is de basis van het economisch gebouw waar industrie, handel en verkeer de etages van vormen; hij bezit en bebouwt het achterland, waar de stad haar voedsel van betrekt en waaraan zij de producten van haar industrie slijt. In het totale organisme is hij een levend lid, welks diensten niet gemist kunnen worden; hij produceert, consumeert en ruilt op gelijke voet met alle anderen. Het feit, dat de Javaanse tani in dit opzicht geenszins de gelijke is van de Europese boer is het eerste en fundamentele punt, dat wij in het oog moeten houden bij een beschouwing van het arbeidersvraagstuk in Indonesië. Immers, de Javaanse landbouwer was tot voor de oorlog in het Westers bedrijf slechts leverancier van arbeidskracht, zelfs voor ondernemingen in de Buitengewesten en zelfs voor sommige bedrijven in de steden. Zo werkten er in de suiker op Java omstreeks 1930: 32.000 vaste werklieden en 82.000 campagnewerklieden: deze laatsten wisselden voortdurend, zodat naar schatting 800.000 mensen bij deze cultuur betrokken waren[1]). In de crisisjaren 1932—1936 waren er op de arbeidsbeurzen op Java 25.000 tot 34.000 werklozen ingeschreven. In dezelfde jaren kwamen er echter uit

[1]) Boeke, J. H. *Oosterse Economie*, Haarlem 1951, bl. 167.

Sumatra omstreeks 150.000 Javaanse koelies terug, die zich niet bij deze werklozen voegden, doch weer werden opgenomen in hun eigen dessa. Dit bewijst, dat hun band met het platteland geenszins verbroken was en zij dus niet te beschouwen waren als proletariërs.

Het was slechts een klein percentage van de landbouwende bevolking van Java en Madura, dat inkomsten trok uit hetzij Westerse ondernemingen, hetzij eigen verbouw van handelsgewassen. Dit blijkt uit het rapport van de Commissie Visman 1942, waarin Prof. E. de Vries berekent, dat het gemiddelde jaarinkomen van de circa 28 millioen landbouwers (met afhankelijken) *f* 20.80 bedroeg, waarvan *f* 1.50 en *f* 1.90 — samen dus ruim 16% — uit resp. loonarbeid op ondernemingen en verkoop van eigen product gewonnen werd. De rest, 84%, bestond uit voedselgewassen van eigen grond en voor eigen gebruik. Dit betekent, dat de Javaanse tani ten opzichte van het Westers bedrijf niet de basis vormt van een harmonisch geheel. Door zijn arbeidskracht en de verhuur van zijn grond verschaft hij weliswaar aan de grote bedrijven de mogelijkheid tot productie en export, doch zelf is hij geen lidmaat van dit organisme; hij heeft met het bedrijf slechts tijdelijk en zeer wisselvallig contact: zijn lapje grond en zijn gemeenschapsbanden in het dorp zijn de werkelijke en de naar buiten afgesloten elementen van zijn bestaan.

Met heel haar geweld van afbraak enerzijds en opbouw anderzijds gaat de revolutie deze van oudsher bestaande en onder het koloniaal bewind beschermde toestand te lijf. En in de ogen van de Indonesiër is daar alle reden toe.

Kijkend naar het Westen ziet de Javaanse boer — althans zijn leider — zijn achterstand: hij is niet de zelfstandige eigenaar van een landbouwbedrijf, die zijn product levert onder vrije prijsvorming; hij is nog minder de gezeten boer die de koopkracht bezit om zich de industrieproducten aan te schaffen die hij begeert; hij staat niet ex aequo tegenover de industriëel en handelaar die hij kan dwingen zich naar zijn wensen te richten; hij is de aan de rand van het bestaan ploeterende keuterboer, die zijn grond tot een verreweg onvoldoende stukje ziet ingeschrompeld, belast met credieten, voorschotten en huurcontracten; hij is de armoedzaaier, die in zijn nood ieder middel te baat neemt, dat hem helpen kan om in de directe behoeften van zijn gezin te voorzien, en die daarom bereid is om tegen elke conditie zijn arbeid te verhuren. Hij vlucht van het land naar de stad, omdat hij meent, dat hij daar enkele schamele contanten kan verdienen. Dat gelukt dikwijls en dan keert hij terug naar zijn gezin om een ogenblik verademing te brengen; doch velen zijn in de stad aan nog grotere ellende ten prooi en keren met nog groter desillusie naar hun dessa terug. Deze zoekers en zwervers noemt Prof. Boeke de agrarische reserve-armée, in tegenstelling met de industriële reserve-armée in marxistische zin d.i. het stedelijk proletariaat, dat geen mogelijkheid bezit om op de dorpsgemeenschap terug te vallen.

Kijkt de tani naar het verleden, dan ziet hij daar de feiten der geschiedenis, die hem tot zijn minimumbestaan hebben geleid. Toen in 1870 het cultuurstelsel werd afgeschaft — het stelsel waarbij de Staat als grootondernemer optrad en iedere boer verplichtte om 1/5 van zijn grond met een bepaald handelsgewas te bebouwen — en de particuliere bedrijven overeenkomstig de liberale beginselen de vrijheid kregen zich te ontwikkelen, heeft de Nederlands-Indische Regering één gevaar voorzien en voorkomen. Door het verbod om aan niet-inheemsen grond te verkopen heeft zij de bevolking beschermd tegen het ergste wat er gebeuren kon nl. verlies van haar grond. Dit verhinderde echter niet, dat de grote landbouwbedrijven, die sedertdien opbloeiden, op *arbeid* beslag wisten te leggen en deze bij gebrek aan iedere sociale wetgeving vrij willekeurig beloonden. Met hulp van de poenale sanctie werden de contractkoelies gedwongen hun tijd uit te dienen. Er ontstonden afschuwelijke misstanden, die de Regering in 1904 verplichtten in te grijpen en een arbeidsinspectie ter Sumatra's Oost Kust in te stellen, het begin van een regeling van de arbeiderstoestanden op de ondernemingen. Sedert 1911 was ook de vrije arbeidsovereenkomst mogelijk, doch deze kreeg jaren later pas betekenis, toen de poenale sanctie van lieverlede werd afgeschaft. Een wervingsordonnantie regelde nog de wijze van aanwerving van koelies op Java. Het amendement-Blaine in 1929, waardoor Amerika de import verbood van goederen, die met behulp van slavenarbeid of daarmee gelijkstaande arbeid waren gewonnen, verhaastte de afschaffing der poenale sanctie, doch pas op 1 Januari 1942 werd zij volledig geliquideerd. — Behalve de genoemde maatregelen, de loonregelingen en de voorschriften voor hygiëne en gezondheidsdienst ten behoeve van de vaste loonarbeiders op de ondernemingen is er van sociale arbeidswetgeving nauwelijks sprake geweest. Het arbeidsrecht met zijn speciale waarborgen voor de werknemer gold tot voor de oorlog slechts voor Europeanen of voor arbeid die als regel door Europeanen werd verricht, art. 1603x Ind. Burg. Wetb.

Zo stond de tani/arbeider volkomen machteloos tegenover het grootbedrijf. Was hij onder het cultuurstelsel nog in deze zin „ondernemer" geweest, dat hij zelf zijn stuk land bebouwde, zij het dan met een verplicht gewas, thans was hij volkomen loonarbeider, echter in dienst van de modernste Westersgeorganiseerde bedrijven en kapitaal-organisaties, waartegenover hij niet eens zijn eigen organisatie kon stellen. Want tot voor de oorlog stond de vakbeweging nog in de kinderschoenen. De Javaanse tani was indirect en de arbeider was direct degene, op

wie persoonlijk en individueel de zwaarste lasten werden afgewenteld waaronder de bedrijven te lijden hadden tengevolge van restrictie, contingentering, belasting en conjunctuur. Met ongelofelijk geduld en soepelheid wist hij zich aan te passen, zijn levensstandaard te minimiseren, totdat hij leven kon van 2 à 3 cent per dag. Hierdoor ontsnapte hij zowel als het bedrijf tijdens de crisis aan hongerdood en ondergang. Doch de desagemeenschap heeft er zwaar onder geleden. Zij die naar de desa terugkeerden konden er niet meer aarden en de familie, te wier laste zij kwamen, had de grootste moeite hen te onderhouden. De noodzakelijkste behoeften kon men niet meer bevredigen en om de belasting te betalen ging men schulden aan, die levenslang niet waren in te lossen. De Regering zocht naar middelen om de nood te lenigen. Zij bevorderde de huis- en kleine industrie, de landbouwkolonisatie, de irrigatie en waar mogelijk de intensivering van de landbouw; zij beschermde de bevolkingscultures en liet goedkopere voedselgewassen aanplanten om de rijst naar de Buitengewesten te kunnen exporteren en zodoende het geldinkomen te vergroten; zij begon een schuldbevrijdingsactie en richtte centrales op voor de landbouw en volksnijverheid.

Het is echter duidelijk, dat deze maatregelen zonder uitzondering doortrokken waren van de geest van Westerse efficiency en als zodanig buiten de desagemeenschap, het oeroude instituut op communale grondslag, om gingen. Steeds meer wordt dit instituut uitgehold en naast het besef, dat hij als boer zowel als arbeider mijlenver ten achter staat en dat dit in grote lijnen aan het koloniaal-kapitalistisch verleden te wijten is treedt thans bij de Javaanse tani ook het bewustzijn op, dat zijn desa-oude-stijl hem niet kan helpen, dat de traditionele gemeenschapsgeest de problemen niet kan oplossen. Dit geeft niet alleen zijn economisch bestaan een klap, maar een misschien nog veel ernstiger slag wordt daardoor aan zijn geestesleven en zijn sociaal verantwoordelijkheidsgevoel toegebracht. Wat het Westers bedrijf voor hem altijd geweest is, wordt nu zijn desa in toenemende mate: een levensvreemd orgaan, waaraan geen innerlijke banden hem meer binden. — Zo groeit uit dit proces, onder duizend verschillende omstandigheden en beïnvloed door velerlei factoren de eenling, de eenzame, de genummerde, de geatomiseerde mens en arbeider.

DE INDUSTRIE-ARBEIDER.

Dit alles geldt in nog veel sterker mate voor de stedeling, de arbeider in haven- en industriëel bedrijf. Slaat men de cijfers van de laatste volkstelling (1930) op, dan verwondert men zich over het geringe aantal van hen, die in de industrie hun bestaan vinden. Van alle beroepsbeoefenaars zijn er 11½% bij de nijverheid ingeschreven. Doch bij nader toezien blijkt, dat hiervan slechts 32 op 100 mannen zijn en dat bij „metaalbewerking" 0.4% staan opgegeven, bij „bereiding voedings- en genotmiddelen" 3% (hieronder valt vooral de sigarettenindustrie), bij „hout- en bamboebewerking" 2.8%. Het is dus duidelijk, dat in 1930 niet van industrialisatie van enige betekenis gesproken kon worden.[2]) Tijdens de eerste Wereldoorlog, toen Nederlands-Indië wegens duikbootgevaar en gebrek aan scheepsruimte haar goederen niet kwijt kon en groot tekort aan import had, zijn verschillende bedrijven opgezet, doch toen na de oorlog de voorraden gespuid konden worden, met de exportproducten goede zaken werden gedaan en men geld had om importgoederen te betalen, gingen deze industrieën de een na de ander over de kop.

De crisis van de dertiger jaren bracht een tweede aanleiding tot industrialisatie, thans minder ter verwerking van voorraden dan ter ondersteuning en werkverschaffing aan de kleine man. Dit betekende, dat deze industrialisatie gericht was op het vervaardigen van goedkope gebruiksartikelen en dat er dus alle kans was dat zij zou verdwijnen, zodra het volk weer koopkracht genoeg had om de betere importartikelen te betalen. Grote investeringen zijn aan de industrie nooit te pas gekomen en de reden die voor de hand ligt is dat noch de moederlandse industrie noch het particuliere koloniale grootbedrijf daar enig belang bij hadden.

Het spreekt vanzelf, dat voor een grootse industrialisatie naast kapitaal ook deskundigen nodig zijn. Dezen zijn begrijpelijkerwijs onder de Indonesiërs niet te vinden. De na-oorlogse plannen in deze richting zullen zonder buitenlandse krachten dan ook niet ondernomen kunnen worden. Kapitaal zowel als deskundigen zijn echter enigszins kopschuw, ofschoon de bedrijven die het waagstuk ondernemen op goede resultaten kunnen bogen. Zo hoorde ik van een Nederlandse fabriek van kantoorartikelen, die na de oorlog werd opgezet en thans voorspoedig opgroeit met reeds 300 man personeel. — Men kan niet zeggen, dat de Indonesiër voor de industrie niet geschikt is. Waar en voor zover hij zijn kans krijgt, weet hij die te benutten. Dit is bijvoorbeeld gebleken bij de textielindustrie rondom Bandung, die tijdens de depressie een grote vlucht nam. Leerzaam is ook de betja-geschiedenis. In 1936 verscheen in Djakarta de eerste betja: een bakfiets op drie wielen voor personenvervoer. Thans rijden er in Djakarta alleen aan de 30.000 en over heel Java meer dan 500.000. De fabrikant zet ze in elkaar van oud automobielmateriaal; er komt een timmerman en schilder aan te pas, en als ze klaar zijn worden ze verhuurd aan de betja-rijders tegen R. 10.— per dag. Dezen kunnen er tien tot twintig rupiah per dag aan verdienen.[3]) Ook de oudere sigaretten- en

[2]) Lekkerkerker, C., *Land en Volk van Java*, Groningen 1938, dl I, bl. 693.
[3]) *Cultureel Nieuws* no. 25 (publicatie Sticura).

strootjesindustrie heeft de concurrentie van buitenlanders en Chinezen glansrijk doorstaan.
Het is echter duidelijk, dat de arbeiders, bij deze nijverheid betrokken, numeriek een gering getal vertegenwoordigen, laat het dan sinds 1930 verdrie- of verviervoudigd zijn. — Ook zij, die betrokken zijn bij havenwerken en scheepvaart tellen slechts enkele tienduizenden.
Toch zijn deze betrekkelijk geringe groepen de roerigste en onrustigste. Met de kernen van vaste arbeiders op de landbouwondernemingen vormen zij vooral na de laatste oorlog de nieuwe vakbeweging. Nog veel meer dan de tani hebben zij geleerd te vergelijken. Zich spiegelend aan hun collega's in het Westen (de I.L.O. is hun model) hebben zij als Wet No. 1 van de Republiek Indonesia Serikat 1950 de arbeidswet verkregen, waarbij de 40-urige werkweek en de 7-urige arbeidsdag werden vastgelegd, gevolgd door een wet op het arbeidstoezicht en een ongevallenwet. — Nog veel meer dan de tani's zien deze arbeiders in het Westers kapitalisme de vijand die hun de kans tot ontwikkeling ontnomen heeft en tijdens en na de revolutie hebben zij dit kapitalisme ook de grootste schade berokkend. De stakingen werden zo wild, dat er in 1951 een stakingsverbod werd opgelegd, hetzelfde jaar vervangen door een wet inzake beslechting van arbeidsgeschillen. In snel tempo wordt thans de arbeidswetgeving vervolledigd. Te oordelen naar de klachten die men van hooggeplaatste Indonesische autoriteiten nu en dan hoort, schijnt men deze woelige groepen nog niet in de hand te hebben. Hun eisen grenzen soms aan het onredelijke, hetgeen men kan afleiden uit de uitgekeerde lonen, die in de cultures tot het dertigvoudige van die van 1941 zijn toegenomen.[4]) De Directeur van de Javase Bank (thans Bank Indonesia), Sjaffruddin Prawiranegara, verklaart, dat er bovendien in het algemeen geen sprake was van verhoging van de arbeidsproductiviteit en dat men harder en langer zal moeten werken. Dit nu is iets wat in de ogen der massa niet schijnt te stroken met de verkregen souvereiniteit, temeer omdat vele bedrijven nog in handen zijn of onder leiding staan van Europeanen.
De arbeidersgroepen bekleden een machtige positie, die zij danken aan het feit, dat industrialisatie bovenaan staat op het Regeringsprogramma. In 1951 werd een urgentieprogram ontworpen, dat naast nijverheidscentrales voor de kleine industrie ook grote projecten op het oog heeft als rubber, katoen en jutebedrijven, benevens drukkerijen, caustic soda, aluminium, papier en andere fabrieken. Het is te begrijpen, dat de Regering, wil zij enige kans van slagen hebben, de arbeiders niet tegen zich in kan nemen en vooralsnog zeker niet terug zal komen op de regeling van de arbeidsduur. Doch het is evenzeer duidelijk, dat de sfeer waarin deze mensen leven, volkomen verpolitiekt is, dat zij dengene nalopen die het snelst de grootste resultaten belooft en dat hun geestelijke houvast en moraliteit, voorzover zij die nog uit de desa gered hebben, aan de zwaarste beproevingen bloot staan. Ook voor hen biedt het milieu geen steun. Voor sociale voorzieningen die geld kosten komt de losse arbeider zeker niet in aanmerking. Een plan van de Stichting van de Arbeid te Djakarta om woningen te verschaffen in huurkoop strandde omdat er geen geld was; de woningen zijn thans à contant te krijgen voor R. 36.000! Erger is, dat er voor duizenden geen werk is. De criminaliteit in steden als Djakarta neemt dan ook snel toe. Stelt men het aantal geregistreerde gevallen in 1950 op 100, dan is dat van 1951: 131, van 1952: 200. De oorzaken hiervan zijn de economische druk en, volgens de politie, vooral: verwildering en geestelijke ontsporing.[5]) De objecten van criminaliteit verraden de sfeer eveneens: men treft er onder: opiumsmokkel, handel in vreemde valuta en prostitutie. De prostituée's boven 16 jaar vallen buiten de sociale zorg, omdat men met de jongeren de handen vol heeft. — Te Surabaja wonen talloze stakkerds in spoorwagons, onder bruggen en in de open lucht. Wie zal zeggen waar ze van leven?
Soms wordt er een razzia gehouden, doch dan is na korte tijd het getal weer aangevuld. — In Semarang is een instituut ontstaan dat bij deze toestanden schijnt te passen: de bedelaarskolonie, waar zwervers worden ondergebracht en voorzover ze niet weglopen te werk worden gesteld, o.a. op Sumatra. Waarschijnlijk worden de gelederen van deze zwervers en losse arbeiders versterkt door de resten van benden en oud-strijders, die niet terug willen naar hun plaats van herkomst. Niet minder waarschijnlijk is het dat de vakverenigingen, waarvan sommige hun leden tot in de millioenen tellen, in de toelating niet kieskeurig zijn, vooral als zij schreeuwers nodig hebben voor hun propaganda; men ziet trouwens ook gaarne door de vingers dat iemand lid is van meerdere bonden van verschillende kleur.

DE VAKBEWEGING.

De wording en groei van de vakbeweging moeten we thans nader in ogenschouw nemen.[6])
Zoals gezegd houdt de geschiedenis van de vakbeweging nauw verband met die van de nationalistische beweging. De laatste heeft echter altijd een overwegende betekenis gehad. De eerste inheemse vereniging, die zich op politiek terrein begaf, was de Sarikat Islam, opgericht in 1912 als handelsvereniging tot boycot van de Chinezen. In 1915 werd het wettelijk verbod van vereniging en vergadering opgeheven en in 1916 werden de statuten van de Sarikat Islam goedgekeurd. De welwillende houding van de Regering veranderde echter toen de Sarikat

[4]) *Verslag Jav. Bank* 1952.
[5]) *Cultureel Nieuws*, no. 25 (publicatie Sticusa).
[6]) Zie *Zeven jaar Republiek Indonesia*, den Haag 1952, bl. 75 e.v.

BEDRIJFSTAKKEN	OVERKOEPELENDE ORGANISATIES							
	SOBSI: Centr. Arbeidersorganisatie voor geheel Indonesië, o.i.v. de PKI (Comm. Partij Indon.) en aangesloten bij WFTU.		SOBRI: Centr. Arb. Org. v. d. Republiek Indonesië, gevormd uit de Partij van het Proletariaat en Nationaal-Communistisch.		Niet-SOBSI/SOBRI, o.a.: PSBI, fusie van POB (Djakarta) en BPSS (Bandung); DSBI, fusie van PSBI en GSBI, thans: KBSI. GOBSU (N-Sumatra).		Islamitische Arb. Bond.
Ondernemingsarbeiders .	SARBUPRI 362 afdelingen	350.000	SBG (suiker)	45.000	PERBUPRI	100.000	SBII met ± 30.000 leden over allerlei bedrijven, georganiseerd in 30 kaders.
Haven- en Scheepvaartpersoneel	SBPP	25.000	onbekend.		SPSI (Zeevar.)	20.000	
					SB.KPM.	onbekend.	
					SBTP (Hav. en techno)	onbekend.	
Olie-industrie	PERBUM	20.000	onbekend.		OBM	20.000	
					PBM	20.000	
Transportarbeiders . . .	?	10.000	onbekend.		?	onbekend.	
Spoorwegpersoneel . . .	SBKA	25.000	onbekend.		PBKA	20.000	
Textiel	SBTI	35.000	onbekend.				
Andere Industrie op Java		300.000	onbekend.				
Onderwijzers en Ambtenaren					GSBI	200.000	

Het totaal aantal arbeiders in Indonesië wordt geschat op 3.000.000, d.i. bijna 4% van de bevolking.

Het is moeilijk om uit de ter beschikking staande gegevens, t.w. „Zeven Jaar Republiek Indonesië", „Indonesisch Bulletin", „Cultureel Nieuws" en het artikel van H. J. Wijnmalen in Tijdschrift „Indonesië" 5e Jrg. 1951–52, een duidelijk schema van de vakbeweging in Indonesië samen te stellen. De bovenstaande verdeling in vier groepen verdeelt de Centrale en Bedrijfsbonden min of meer naar hun al of niet communistische inslag, waarbij in het oog dient te worden gehouden, dat de schattingen der getalsterkten uiteen lopen en onvolledig zijn, vooral in de derde kolom. De vierde kolom vermeldt de enigste groep van betekenis die op een religieuse grondslag berust.

Islam onder invloed van de radicalen naar links neigde, en nog meer na de oprichting van de Partai Komunis Indonesia in 1920. De wrijving tussen deze twee partijen verhinderde niet dat het geheel steeds linkser werd. Vooral de P.K.I. was handig in haar taktiek. Na eerst alle godsdienst verworpen te hebben draaide zij in 1921 bij, verklaarde dat de Islam het oer-communisme verkondigde en trok behalve het Spoor- en Tramwegpersoneel op Java ook de belangstelling van onderwijzers en ontevreden elementen ter Sumatra's Westkust. Na het communistisch congres te Djakarta in 1924 werd hard gewerkt aan de organisatie van vakbonden op revolutionaire grondslag. De opstanden in 1926 (Java) en 1927 (Sumatra) mislukten echter door gebrekkige organisatie en omdat er eigenlijk geen „verworpenen der aarde" in marxistische zin waren. Duizenden opstandelingen werden gevangen gezet. Sjahrir zegt over deze mensen, met wie hij later de ballingschap in Boven-Digoel deelde: „Ik heb onder hen nog geen enkele communist aangetroffen. De benaming revolutionairen of extremisten is juister. Het gros is de onontwikkelde desabewoner . . . Niet veel Europese communisten zouden hierin ook maar iets van hun communisme kunnen herkennen. Dit geldt ook voor de stedelingen onder hen . . . De Javaanse fabrieksarbeider is vaak de orang tani zelf en zelfs de Surabajaan denkt nog dorps, al rijdt hij in de electrische tram of zit hij achter het stuur van de taxi."[7]). Aldus Sjahrir is 1933. Wij zijn nu echter 20 jaar verder en er is oorlog, bezetting, „voorlichting" op grote schaal van Japanse zijde en tenslotte revolutie geweest. In 1938 waren er 83 vakverenigingen met 53.728 leden.[8]) en thans zijn er honderden met millioenen leden. Dat de geest niet minder veranderd is dan het getal valt niet te betwijfelen. En in welke richting hij ontwikkeld is ligt voor de hand. Het communisme en socialisme hebben hun greep op deze mensen versterkt. Tot aan de revolutie stond alle propaganda in het teken van het nationalisme, dus van een rechtvaardig en schoon ideaal. De godsdienst, die diep in het wezen van de Indonesiër verankerde factor, stond mede in het middelpunt om de strijd tegen de overheersing te heiligen. Nu de politieke souvereiniteit bereikt is, wordt hij echter in andere richting geleid. Het nationalisme ebt af in min of meer heftige acties tegen de overgebleven Nederlandse invloeden, de godsdienst wijkt voor de meesten ver naar de achtergrond, voor sommigen echter rijst thans het ideaal op van een Islamitische Staat. Maar voor bijna allen geldt een socialistisch regiem als het direct onder bereik liggend naaste doel. De grootste organisatie is de Sentral Organisasi Buruh Seluruh Indonesia (SOBSI). Zij reclameert 2½ millioen leden. Ze was zeer links, doch niet communistisch. Omdat ze accoord ging met de overeenkomst van Linggadjati, scheidde zich de Gabungan Serikat Buruh Revolusioner Indonesia (GASBRI) af, die de Nederlandse eigendommen wilde onteigenen, en hierdoor liet de SOBSI zich naar de zijde van de PKI drijven. Gevolg hiervan was, dat de gematigden in de SOBSI de Partai Buruh oprichtten, die geen klassestrijd wil, maar socialistisch van karakter is en streeft naar een volledige sociale wetgeving. Een andere vakcentrale, die buiten de politieke partijen als zodanig wil blijven en onafhankelijk het welzijn van de arbeiders wil behartigen, is de KBSI, opgericht in Mei 1953 uit de vroegere federatie DSBI. In de overkoepelende organisaties, SOBSI, SOBRI, KBSI e.a., zijn de speciale vakbonden ondergebracht, zoals de Sarbupri (Sarikat Buruh Perkebonan Republik Indonesia) met 350.000 ondernemingsarbeiders, twee bonden van Spoorwegarbeiders met 45.000 leden, enkele bonden van arbeiders in de aardolie met 60.000 leden, textielbonden met ongeveer 35.000 leden e.a. Dat het totaal aantal leden der algemene organisaties dat der bonden overtreft zal wel te verklaren zijn door de aangesloten werklozen, zwervers en anarchistische elementen waarover ik reeds gesproken heb.

Over Katholieke vakbonden is mij slechts bekend, dat de Apost. Delegaat Mgr de Jonghe d' Ardoye in 1953 bij zijn aankomst in België gezegd heeft dat er 28 bestaan. Gezien het geringe aantal katholieken op Java (t.w. 123.000 of ¼ %) zijn ze numeriek van geringe betekenis.

CONSEQUENTIES TEN AANZIEN VAN HET MISSIONERINGSBELEID.

Ten overstaan van de enorme socialistische en communistische invloed rust dus op Missie en Zending, en op de Islam niet minder, een zeer verantwoordelijke taak ten opzichte van de Javaanse arbeider. In de Buitengewesten is de aanpak op dit punt wel noodzakelijk, doch veel minder urgent, vooreerst omdat er veel minder arbeiders zijn, vervolgens omdat in verschillende Missierayons de invloed van het Katholicisme groter is en tenslotte omdat er in het algemeen niet die acute armoe en atomisering heerst. Wat Java betreft, blijkt uit het besprokene op de eerste plaats, dat tengevolge van de historische omstandigheden waaronder de arbeidersbeweging gegroeid is, zij door en door verpolitiekt is. Hierdoor worden minder de economische belangen van de leden dan de aspiraties van de leiders behartigd. Vervolgens is het probleem van de cultural change van deze mensen oneindig veel groter dan voor de doorsnee-arbeider in Europa, daar de metamorphose ligt tussen twee extremen, die verder van elkaar staan en omdat het tijdsbestek waarin ze zich

[7]) Sjahrir, S., *Indonesische Overpeinzingen*, Amsterdam 1945, bl. 67 e.v.

[8]) Feuilletau de Bruyn, Dr W. K. H. „Het arbeidsvraagstuk in Indonesië". *Wordend Indonesië*, bl. 229.

voltrekt zeer kort is. Ten derde hebben de linkse elementen een enorme voorsprong.

Toch behoeven we niet te wanhopen. Het feit zelf dat er zoveel verwarring heerst en dat een groot deel van deze mensen er geen duidelijk beeld van heeft waarvoor ze vechten, geeft een doelbewuste en goedgeorganiseerde actie nog alle kans van slagen.

Een eerste kwestie is, of de Missie zich moet beperken tot zorg voor de enkele katholieke individuen of groepjes, of niet veeleer moet trachten door te dringen in de bestaande niet-katholieke organisaties. Met kernvorming is hier misschien wel iets te bereiken en in de grote steden kan men een punt van uitgang vinden bij de aldaar woonachtige katholieke kolonies van niet-Javanen, die dikwijls juist tot de arbeiderskringen behoren.

Een tweede punt is, dat de Missie omwille van de wordende middenstand, die momenteel en in de naaste toekomst ongetwijfeld veel te betekenen heeft als leverancier van politieke voormannen, de belangen van de armsten niet verwaarloze. Dit gevaar is niet denkbeeldig, omdat een groot percentage van de Katholieke Javanen en speciaal van de ontwikkelden onder hen tot deze kringen behoren.

Een derde punt is de samenstelling van een bruikbaar sociaal-economisch program, dat ook voor niet-katholieken aanvaardbaar is, waarop men speciaal met de Islamieten tot samenwerking kan geraken en dat voldoende progressief moet zijn om met de links georienteerde groepen te kunnen concurreren.

Tenslotte moet de kwestie van de methode onder het oog worden gezien. Naast openlijke en min of meer bedekte propaganda op grote schaal door middel van kranten, brochures en vergaderingen eist mijns inziens de huidige toestand met zijn dreigende gevaren, dat er, althans voor Java een centraal comité komt, bestaande uit leden van alle betrokken kerkelijke ressorten. Dit comité moet de arbeidersproblemen bestuderen en aan de hand van demografische, sociografische, ecologische en andere gegevens vaststellen wat er gedaan moet worden, bv. waar er een aalmoezenier van de arbeid geplaatst moet worden, waar er een adviesbureau moet ingericht worden, waar er een lokaal nodig is enz. enz. Omdat mij niet alle mogelijkheden op dit gebied voor Java bekend zijn, wil ik hierover niet te veel uitweiden. Ik wil echter verwijzen naar het eerste nummer van dit tijdschrift dat in het eerste artikel een uitgebreide bespreking biedt van de sociologie en sociografie in dienst van de Missie. Naar ik meen ambieert de Leuvense Universiteit in dit opzicht een belangrijke taak in Belgisch Congo en ik verwijs mijn Belgische confraters dan ook naar het werk en de publicaties van de Cadulac, echter niet zonder te herinneren aan het zeer ingrijpend verschil tussen Indonesië en Belgisch Congo, nl. dat het eerste een vrije en souvereine Staat is, het tweede echter een kolonie. In beide gebieden is nodig: een inventarisatie van het bedrijfsleven en het mensenmateriaal, allereerst in de steden, doch ook ten plattelande, voorzover de arbeiders van daar betrokken worden. Vervolgens zal men moeten trachten te komen tot een organisatie op solidaristische grondslag en een planning, die haar volle activiteit richt op het sociaal-economisch welzijn van de arbeider. Daar dit zonder deskundige sociologen en sociografen niet mogelijk is, zal de Kerkelijke Overheid de opleiding hiervan moeten verhaasten. Want indien het probleem niet op de meest modern-wetenschappelijke wijze wordt aangepakt — een pad dat de Kerk zelfs in Europa en Amerika nog nauwelijks betreden heeft —, dan zal de achterstand met de ongodsdienstige stromingen steeds vergroot worden en zullen dezelfde factoren die in het Westen een enorme geloofsafval hebben veroorzaakt, het jonggeboren leven der Kerk in de Missiegebieden ten naastenbij versmoren.

Enige inleidende beschouwingen over Propaganda als sociaal verschijnsel

door WALTER GODDIJN O.F.M., soc.drs

Wie zich eenmaal heeft verdiept in de studie van het verschijnsel propaganda kan dit onderwerp maar moeilijk meer loslaten. Steeds openen zich nieuwe en boeiende gezichtspunten. De veelzijdigheid en actualiteit van propaganda in het moderne maatschappelijke leven maken het zeer moeilijk om tot een definitieve of zelfs maar voorlopige vormgeving van verkregen inzichten te komen. In de enkele Nederlandse publicaties over propaganda kan men tegen de achtergrond van de zeer vele buitenlandse studies slechts weinig houvast vinden. Dit tekort aan Nederlandse publicaties is heel begrijpelijk.

Immers, concrete ervaringen met propaganda van Nederlandse origine hebben wij nauwelijks gehad. Er treedt op dit gebied enige kentering op. Ook ons volk staat voor een aantal actuele vraagstukken, die met behulp van een goed gerichte propaganda onder meer tot een oplossing kunnen worden gebracht. Naarmate dit bewustzijn doordringt zal de propaganda-research eveneens bevorderd worden. Enige vraagstukken zullen wij even vermelden. Nog niet lang geleden hebben leden van de Tweede Kamer er bij de Regering op aangedrongen een onderzoek in te stellen „naar de feitelijke uitwerking van de dagelijks weerkerende leugenpropaganda in de Communistische pers, met haar gezag ondermijnende bedoeling". Ik weet niet of de desbetreffende kamerleden intussen tevreden zijn gesteld. Een dergelijk onderzoek zal immers bij voorkeur niet bovengronds worden uitgevoerd. Resultaten hebben wij intussen nooit vernomen! Een ander voorbeeld is het grote probleem van de bevordering der verkeersveiligheid, waarbij de veiligheidspropaganda een belangrijke rol speelt. Er is allerwegen een groeiende onrust te bespeuren over de toenemende verkeersonveiligheid. De voetgangersmeerderheid, die zich steeds meer bedreigd voelt door een gemotoriseerde minderheid, wil zich zelfs in organisatievorm gaan weren. Ons dichtbevolkt land staat hier tegenover een zeer klemmend vraagstuk. De K.N.A.C. wees onlangs in een adres aan enige Ministers een gebrek aan hoffelijkheid in de verkeersomgangsvormen als de belangrijkste oorzaak aan van een groot deel der verkeersongevallen. Hier ligt dus niet alleen een voorname taak voor het veiligheidsonderwijs aan jongere personen, maar ook voor de veiligheidspropaganda, bestemd voor weggebruikers, die niet meer op de schoolbanken bereikbaar zijn. Vervolgens denken wij aan sociaalhygiënische propaganda (kankerbestrijding, alcoholisme) en aan verschillende vormen van groepspropaganda, voorzover deze duidelijk in dienst staat van algemeen aanvaarde belangen. Tenslotte kan als voorbeeld op het algemeen-politieke vlak de propaganda genoemd worden voor de eenwording van Europa. Ook in Nederland zijn er dus voldoende actuele aanknopingspunten.

Toch ligt de actualiteit van propaganda, als modern maatschappelijk gegeven, en liggen ook de studieresultaten op dit gebied buiten de Nederlandse gezichtskring. Slechts in zeer beperkte kring houdt men zich met deze vraagstukken bezig. Vandaar de bedoeling van deze bijdrage om in eerste instantie de groei en de huidige situatie van de propaganda-studie vast te leggen. Dit zal vooral neerkomen op een oriëntatie in de buitenlandse literatuur, in verleden en heden. Om de gang van ons betoog niet onnodig te verzwaren zullen wij ons vooral bepalen tot de publicaties in de U.S.A. en in Duitsland[1]). Uit deze taakstelling moge al terstond blijken, dat wij niet de pretentie hebben een algemene theorie of een nauwkeurige begripsanalyse in het vooruitzicht te stellen. Voor de meeste sociologen en sociaalpsychologen, die zich ernstig met de propagandastudie bezig houden biedt dit terrein nog veel raadsels en onzekerheden. Wij zullen vooral trachten deze onzekere situatie te signaleren en enigszins te verklaren door verschillende oorzaken aan te duiden. Temidden van zeer urgente maatschappelijke vraagstukken, waarvoor de socioloog, liefst op korte termijn, een alzijdige en aangepaste oplossing moet bieden, voelen zelfs ervaren specialisten zich vaak onzeker. Zij dienen zich dan te hoeden

[1]) Merton, R.K., ziet in zijn „*Social Theory and Social Structure*", Chicago, 1949, op blz. 200 v.v. een tegenstelling tussen de Europese „Wissenssoziologie" en de Amerikaanse „Mass Communications Research", waaronder men tegenwoordig in de U.S.A. vaak het propaganda-phenomeen rangschikt. Wij zullen eerder op parallelverschijnselen in de propagandastudie van Amerikaanse en Duitse origine kunnen wijzen.

voor het gevaar van dilettantisme en geforceerde oplossingen. „This uncertainty provokes an overly-zealous and defensive conviction among sociologists that they must somehow be equal to these demands, however premature and extravagant they may be"[2]). Deze realistische opmerking van de bekende Amerikaanse socioloog Merton getuigt niet zozeer van overmoed, maar eerder van bescheidenheid. De toegepaste sociale wetenschappen kunnen bij een verdere toename van de research-mogelijkheden steeds meer dienstbaar gemaakt worden aan het maatschappelijk leven, maar kunnen niet fungeren als panacee voor allerlei actuele vraagstukken, die zonder de steun van een langzaam gerijpte traditie moeten worden onderzocht. „We sociologists of today may be only intellectual pigmies but, unlike the overly-modest Newton, we are not pigmies standing on the shoulders of giants . . . we have many concepts but few confirmed theories; many points of view, but few theorems; many 'approaches', but few arrivals"[3]). Deze vaststelling geldt wel heel bijzonder voor de langzaam groeiende studie van het zeer gecompliceerde verschijnsel propaganda.

TERREINVERKENNING

Propaganda is een vorm van opiniebeïnvloeding, welke er op gericht is om bij het publiek een voorbijgaand of zo nodig permanent gedragspatroon te verzekeren, dat in overeenstemming is met de wensen en bedoelingen van de propagandist of propagandagroep. Deze voorlopige omschrijving duidt er reeds op, dat propaganda moeilijk kan worden onderscheiden van soortgelijke verschijnselen als bijv. onderwijs, opvoeding, reclame enz. Zien wij deze opiniebeïnvloeding nu geschieden met behulp van moderne massa-communicatie-middelen (pers, film, radio, televisie) dan hebben wij althans enig idee van doel en middelen van de propagandist. Het woord „propaganda" wordt thans meestal gebezigd voor een bepaalde vorm van propaganda nl. politieke propaganda. Eerst in de negentiende eeuw is er een verschuiving opgetreden in het woordgebruik, van exclusief godsdienstig („de propaganda fide") naar profaan[4]). Naast politieke propaganda zijn tegenwoordig ook allerlei andere vormen van propaganda blijven optreden bijv. ideologische propaganda, vredespropaganda, oorlogspropaganda en ook, zonder pleonasme, religieuse propaganda.

§ 1. *Nederland.*

In *Nederland* is het verschijnsel propaganda op enige uitzonderingen na nauwelijks bestudeerd[5]). In het jongste verleden was er, afgezien van de Duitse bezettingsjaren, ook weinig aanleiding toe. Men zegt graag, dat het Nederlandse volk, gewoon aan traditionele verhoudingen en aan een hoge beschermende muur rond het privé-leven, niet propaganda-minded is. Als voorbeeld kan de vierjaarlijkse propaganda gelden voor de verkiezing van de Tweede Kamer, een propaganda, die wel zeer prozaïsch stakerige borden plaatst op brugleuningen en zich reglementair dient te onthouden van gekalkte muurteksten (Zie foto blz. 25). Menige traditionele politicus, die het liever zonder de moderne politieke propaganda zou willen stellen, zou zijn mening op het eerste gezicht bevestigd vinden door de volgende uitspraak van de Amerikaanse propaganda-specialist Lazarsfeld. „Elections are decided by the events occurring in the entire period between two Presidential elections and not by the campaign . . Only a very small percentage of people can be considered so truly undecided that propaganda can still convert them"[6]).

Intussen gaat het meestal juist om dit kleine percentage en blijft het een open vraag of ook de tussentijdse „events" niet kunnen worden ingeschakeld in een meer permanente propaganda, die meer invloed zal hebben dan een stortvloed van papieren pamfletten en rondreizende redenaars op de politieke spitsuren. Rond de politieke verschuivingen bij de Tweede Kamer Verkiezingen in 1952 valt er een opleving te constateren van de propagandabelangstelling. Ter voorbereiding van deze politieke veldslag had het partijbestuur van de Partij van de Arbeid de leden in het najaar van 1951 reeds opgeroepen bij middel van een kundig opgesteld manifest om toe te treden tot de „fakkeldragers". Tenminste dertigduizend leden van de partij zouden zich bereid moeten verklaren om het licht der voorlichting over Nederland te verspreiden. Nog recent is het congres van deze partij, waar in het bijzonder propagandavraagstukken aan de orde werden gesteld. Ook in het kamp van de Katholieke Volkspartij is de aandacht voor een practische propaganda-politiek gegroeid. Terstond na de terugslag in 1952 gaven vooraanstaande leden van de K.V.P. hun mening over de eventuele oorzaken van de achteruitgang: er is een tekort aan financiële middelen geweest voor een groots opgezette propaganda, zegt de ene schrijver en een ander wijst ook in eerste instantie naar de propaganda, die technisch in gebreke was gebleven en onder meer te geleerd was geweest[7]). Thans kent de K.V.P. speciale „stoot-troepen", die sociaal-psychologische adviezen krijgen voor de propaganda-techniek. Zo groeit er toch een bewust gerichte, tussentijdse propaganda van de democra-

[2]) Merton, R. K., a.w., blz. 7.
[3]) Merton, R. K., a.w., blz. 5 en 9.
[4]) Vgl. Het Woordenboek der Nederlandsche Taal, Leiden, 1949, kol. 466.
[5]) De auteur is erkentelijk voor de medewerking van de Nederlandse Persbibliotheek te Amsterdam, waardoor verschillende studies langdurig benut konden worden.
[6]) Lazarsfeld, P. F., „The Election is Over", in *Public Opinion Quarterly*, VIII, 1944, 330.
[7]) Vgl. *De Tijd*, 8 Juli, 1952 en *De Katholiek in de P.v.d.A.*, October, 1951.

tische partijen (niet alleen van de Communistische Partij Nederland!) in de statische politieke wereld van ons land.

Aan een sociaal-wetenschappelijke studie van de functie van propaganda in het Nederlandse volksleven zijn wij nog niet toe. De propagandagolf, die ons land overspoelde tijdens de bezettingsjaren leverde een bescheiden, eigenlijk louter beschrijvende publicatie op van Spaan over pers en propaganda van de Nationaal Socialistische Beweging en de Duitse bezetters. Van vóór de oorlog kennen wij nog een andere studie over politieke propaganda, van de auteur Van Overzee over de Franse cultureel-politieke propaganda. Recent zijn artikelen van Haverda over de sociaalpsychologische strategie in de Sovjet staten en van Winsemius over oorlogspropaganda. Baschwitz verzorgde een uitstekend opstel over pers, propaganda en openbare mening in de E.N.S.I.E. en Duijker s.v. propaganda, meer sociaal-psychologisch, in de nieuwe Winkler Prins. Tenslotte vermelden wij nog volledigheidshalve (voorzover onze inlichtingen en naspeuringen reikten) een studie-rapport van enige journalisten uit de vakbeweging, die de U.S.A. bezochten om kennis te maken met de nieuwe publiciteitsmethoden[8]). De voornaamste auteurs zijn ongetwijfeld Baschwitz en Winsemius, de eerste meer historisch ingesteld en de tweede als een van de weinigen, zo niet de enige, die zich systematisch op propaganda-research toelegt op het gebied van de veiligheidsbevordering i.c. van de industriële veiligheid. Terecht noemt Gadourek hem een „keen expert in propaganda-research"[9]). Het is opvallend, dat de meeste studies import-propaganda of buitenlandse propaganda tot onderwerp hebben. De eerste aanzetten voor de propaganda-studie zijn er, maar het terrein ligt nog grotendeels braak.

§ 2. *U.S.A. en Duitsland.*

Is de wetenschappelijke belangstelling voor dit onderwerp in ons land vooralsnog miniem te noemen, in het buitenland treffen wij een overvloed van studies aan. Bij alle twistpunten blijkt er een grote eensgezindheid te bestaan omtrent de grote maatschappelijke betekenis van propaganda. Een recente Franse auteur Driencourt spreekt zich hierover wel zeer duidelijk uit. „Propagande est un fait caractéristique de la civilisation contemporaine . . . phénomène sociologique élémentaire . . . tout est propagande. Elle imprègne tout, elle déforme tout. C'est désormais en fonction de la propagande que l'on pense, que l'on agit en que l'on réagit"[10]). Zijn landgenoot Domenach schrijft: „La propagande politique est un des phénomènes dominants de la prémière moitié du XXe siècle"[11]). De Amerikaanse sociologen Sutherland en Woodward bepalen zich niet alleen tot de politieke propaganda. Zij vatten hun mening samen „by stating that the development of propaganda techniques and the widespread dissemination of propagandistic material on a large scale through modern means of communications represents one of the most significant developments in the twentieth century"[12]). Bijna alle auteurs zijn het erover eens, dat de sociale betekenis van propaganda zich steeds meer zal doen gevoelen — ook in landen die nu nog „achter" zijn — en als internationaal feit mede de toekomst van de volkerengemeenschap zal bepalen. Een uitzondering maakt de psycholoog Hartmann, die van oordeel is, dat propaganda gedoemd is te verdwijnen „as cooperation among living creatures becomes the evolutionary norm"[13]). Of deze conditie realiseerbaar is laten wij in het midden. Zolang de maatschappij is samengesteld uit belangengroeperingen zal propaganda wel onvermijdelijk blijven[14]). Propaganda is zo nauw verbonden met het sociale conflict, dat er zelfs een speciale studie van de oorlogspropaganda is gegroeid, min of meer euphemistisch „psychological warfare" genoemd en déze heeft eerst de zg. vredespropaganda in het leven geroepen, een propaganda, die ondenkbaar is zonder de sociologische achtergrond van het conflict met de „andere" partij, die geen vrede wil! (Zie foto blz. 22).

Het ligt buiten het kader van dit artikel om nauwkeurig de sociologische achtergronden na te gaan, die de studie van het verschijnsel propaganda hebben bevorderd, feit is in ieder geval, dat de verschillende internationale conflict-situaties in de loop van de twintigste eeuw belangrijke aanleidingen zijn geweest om de propaganda-studie te beoefenen. In de U.S.A. verschijnen er na de periode 1914—1918 tal van populaire commentaren op voorbije propaganda-

[8]) Spaan, J., *Pers en Propaganda*, Amsterdam, 1949; Overzee, P. van, *De Franse kultureel-politieke propaganda in de Elzas aan de vooravond van de wereldoorlog*, Hilversum, 1939; Haverda, J. L., „De sociaalpsychologische strategie in de Sovjet staten", in *Het Gemenebest*, November 1953, 67 vv.; Winsemius, W., „Oorlogspropaganda", in *Wetenschap en Samenleving*, No. 2, 5 en 6, 1952; Baschwitz, K., „Pers, Propaganda en Openbare Mening", in *ENSIE*; Duijker, H., s.v. „Propaganda", in *Winkler Prins; Pers, Publiciteit en Propaganda*, Den Haag, z.j. (1953). Men vergelijke ook Tammes, A., „De Vorming van de openbare mening", en Baschwitz, K., „De invloed van de openbare mening", in *Sociologisch Jaarboek*, 1947, Leiden, 1947, blz. 5 en 21. Tenslotte Carp, E., „Suggestie in politiek en propaganda", in *Suggestie*, Amsterdam, z.j. blz. 61—79.

[9]) Gadourek, I., *The political control of Czechoslovakia*, Leiden, 1953, blz. 270.

[10]) Driencourt, J., *La propaganda nouvelle force politique*, Parijs, 1950, blz. 18 en 26.

[11]) Domenach, J., *La propagande politique*, Parijs 1950, blz. 5.

[12]) Sutherland, R., en Woodward, J., *Introductory Sociology*, Chicago, 1940, blz. 778.

[13]) Hartmann, G. W., „Propaganda", in *Handbook of Applied Psychology* (ed. Fryer D. en Henry E.), vol. I, New York, 1950, blz. 30.

[14]) „Since society is made up of special interest groups, each of which is intent on having its way, propaganda is inevitable" Ogburn, W. F., en Nimkoff, M. F., in *Sociology*, Boston, 1946, blz. 303.

acties. Afgezien van een studie van Lowell in 1913 „Public Opinion and popular government" kan het boek van Lipmann „Public Opinion" (1922) de eerste meer systematische bijdrage genoemd worden. Zeer invloedrijk was ook het tweede werk van Lowell „Public Opinion is war and peace" (1923). Het is ondoenlijk om hier de verdere evolutiepunten aan te geven. Graves, de auteur van „Readings in public opinion" (1927) wordt een pionier van de propagandawetenschap genoemd. Andere belangrijke auteurs van jongere datum zijn Doob en Childs[15]). Als synthese was de studie van Albig „Public Opinion" (1939) zeer belangrijk te noemen. De ontwikkeling van de propaganda-studie in de U.S.A. ging steeds meer in de richting van de „communication-research", zoals uit de jongste publicaties blijkt[16]). In *Duitsland* valt een soortgelijke ontwikkeling aan te wijzen. Voor de eerste aanzet van de publieke-opinie-studie is het werk van Bauer van groot belang geweest „Die öffentliche Meinung und ihre geschichtlichen Grundlagen" (1914). Na Rühlmann's „Kulturpropaganda" (1919) geeft Plenge, directeur van „Das Institut für Organisationslehre und Soziologie" te Münster im W., de eerste grote stoot tot de wetenschappelijke bestudering van het verschijnsel propaganda, onder invloed van de mislukte Duitse propaganda in de eerste wereldoorlog. Rond de dertiger jaren verschijnen talrijke studies — meest dissertaties — over politieke propaganda. Onder leiding van d'Ester en Münster, resp. professoren in de perswetenschap aan de universiteiten van München en Leipzig, verschijnt een welvoorziene serie werken onder de titel „Wesen und Wirkungen der Publizistik. Arbeiten über die Volksbeeinflussung und geistige Volksführung aller Zeiten und Völker". De belangrijkste auteur na de tweede wereldoorlog is Hagemann, die zich ook op een breder standpunt stelt door uit te gaan van de communicatie-wetenschap in het algemeen, hier „Publizistik" genoemd[17]). Deze oriëntatie in de ontwikkeling van de propaganda-studie in de twee voornaamste landen moge volstaan[18]).

§ 3. *Resultaten.*

De veelheid literatuur over propaganda en aanverwante onderwerpen blijkt wel zeer duidelijk uit het grote aantal bibliografiën. De oudste dateert van 1928 „Bibliography on Censorship and Propaganda" van Young en Lawrence, veruit overtroffen door het standaardwerk van Smith, Lasswell en Casey[19]). De samenstellers (zij geven ongeveer 3000 titels) moeten bekennen, dat het voor bepaalde onderdelen physiek onmogelijk is „within the space and time available, to do justice to this increasingly refined and elaborate mass of literature". Toch is er van een evenwichtig uitgebouwde propaganda-theorie nog geen sprake, al zouden sommige handboeken van sociologie of sociale psychologie dit ook suggereren. Typerend zijn de uitlatingen van Bartlett, die een beknopte studie schreef over politieke propaganda. Hij vraagt zich af of de geweldige groei van de propaganda in de huidige samenleving een voorbijgaande phase is of iets blijvends. Het lijkt soms wel, of de verheven naties op de wereld de allure gaan aannemen van kleine kinderen op school, die lelijke gezichten tegen elkaar trekken en elkaar luid bedreigingen toeroepen. Maar anderzijds ligt achter al dat tumult de erkenning van het feit, dat uiteindelijk toch geestelijke krachten de wereld beheersen en dat de afgunstige volkeren moeten weten, hoe zij deze kunnen inzetten voor eigen doeleinden. Maar zo vervolgt hij „which all the world is still strangely reluctant to study seriously"[20]).

Als afsluiting van onze terreinverkenning nog enige karakteristieke uitspraken van specialisten, die wel heel bijzonder het moeilijke beginstadium van de propaganda-studie aanduiden. Albig beschrijft het terrein van de propaganda-studie als„ a field cluttered with the stumps of the once migthy theoretical particularisms, a field in which a dense underbrush has grown, in which there are confusing brambles of terminological disputation and a infinite thicket of psychological descriptions"[21]). Wanneer wij Vallance mogen geloven zijn wij twaalf jaar later nog niet veel verder. In 1951 schrijft hij over „the unsettled systematic status of propaganda" en merkt bovendien op, dat iedere auteur rustig beweren kan wat hij wil over dit verschijnsel zonder dat hij gevaar loopt een of andere vaststaande waarheid geweld aan te doen. „The thinker about propaganda . . . is almost free to

[15]) Doob, L. W., *Public Opinion and Propaganda*, New York, 1948; Childs, H. L., *Public Opinion*, New York, 1940. Vóór de eerste wereldoorlog hebben vertalingen m.n. van Le Bon's voornaamste werk *The crowd: a study of the popular mind* (1900) en van Tarde *The laws of imitation* (New York, 1903) de propaganda-studie in de U.S.A. voorbereid.

[16]) Vgl. Bryson, L., (ed.), *The communication of ideas*, New York, 1948; Schramm, W., (ed.), *Communications and modern society*, Urbana, 1948; Fitzgerald, S., *Communicating ideas to the public*, New York, 1950; Klapper, J., *The effects of mass media*, New York, 1949; Hovland, C., Lumsdaine A., Sheffield F., *Experiments on Mass Communication*, New York, 1949; Hovland, C., Janis I., Kelley H., *Communication and Persuasion, Psychological Studies of opinion change*, 1953.

[17]) Enige naoorlogse werken van Walter Hagemann zijn: *Grundzüge der Publizistik*, Münster, 1947; *Publizistik im Dritten Reich*, Hamburg, 1948; *Vom Mythos der Masse, ein Beitrag zur Psychologie der Oeffentlichkeit*, Heidelberg, 1951. Tijdens ons verblijf in Münster im W. hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van de medewerking van het „Institut für Publizistik", waarvan Prof. Hagemann directeur is.

[18]) Enige Franse en Engelse studies worden terloops vermeld. Rusland lieten wij geheel buiten beschouwing. Een bekende auteur in België over ons onderwerp is prof. Dr N. Devolder O.F.M., die aan de R. K. Universiteit van Leuven O. M. doceert in de propagandawetenschap en onze studie belangrijk stimuleerde.

[19]) Smith, L., Lasswell H., Casey R., *Propaganda, Communication and Public Opinion*, Princeton, 1946.

[20]) Bartlett, F., *Political Propaganda*, Cambridge, 1940.

[21]) Albig, W., *Public Opinion*, New York, 1939, V.

conceptualize as he pleases without threat of serious professional consequences"[22]).

De eerste indruk is dus niet zeer bemoedigend. Sommige auteurs zijn zich bewust van de onzekere situatie, waarin de propaganda-studie zich bevindt, anderen niet. Aan de laatsten hebben wij tal van lijvige boekwerken te danken, waarin „feilloze" propagandatechnieken, als het ware klaar voor het gebruik, worden beschreven, die de argeloze lezer wel de indruk moeten bijbrengen, dat op dit gebied nu wel het laatste woord is gezegd. Aan wetenschappelijke samenwerking op dit terrein schijnt nog veel te ontbreken. Menig auteur organiseert maar een eigen wetenschappelijke expeditie, zonder kennis te nemen van de reeds bereikte resultaten, en de boven genoemde bibliografen spreken van een leger diligente maar naast elkaar werkende onderzoekers[23]).

VERSCHILLENDE UITGANGSPUNTEN

Een ordening van de verschillende propagandastudies naar de uitgangspunten van de auteurs, kan verhelderend werken. Wij zullen deze uitgangspunten groeperen rond de volgende vragen:

1. Gaat men uit van een destructieve of constructieve functie van het verschijnsel propaganda (waarde-oordeel)?
2. Wordt het verschijnsel propaganda bestudeerd als „totaal" sociaal phenomeen of nemen de auteurs een eenzijdig standpunt in (methodische problematiek)?

[22]) Vallance, T., „Methodology in Propaganda Research", in *Psychological Bulletin*, vol. 48, No. 1 (Januari 1951), 32.
[23]) „An army of diligent if disconnected investigators" a.w., 353.

§ 1. *Waardeoordeel*

Bij de bestudering van het verschijnsel propaganda is het gevaar niet denkbeeldig, dat een te abstracte en onwerkelijke zienswijze gaat overheersen. Als sociaal verschijnsel is iedere vorm van propaganda, zowel naar de inhoud van de gepropageerde ideeën, naar de verschillende uitingsvormen als naar de toegepaste technieken geheel verweven met een actuele maatschappelijke situatie. Vanuit een bepaalde binnengroep wordt eenzelfde uiting van propaganda anders ervaren en beoordeeld dan vanuit een daarvan onderscheiden of daaraan tegengestelde binnengroep. Een meerderheidsgroep reageert anders op propaganda-acties van een minderheidsgroep dan in het omgekeerde geval. Ook historisch en sociografisch is differentiatie noodzakelijk. Wij hebben reeds gewezen op enige specifieke trekken van de Nederlandse propaganda-studie. Een Nederlander zou anders over propaganda schrijven in de eerste jaren van het Nationaal Socialisme dan tijdens de bezettingsjaren. Zijn concrete ervaringen zouden zeker de zingeving van het phenomeen propaganda beïnvloed hebben. In de formuleringen en omschrijvingen van propaganda als maatschappelijk gegeven kan men zeer duidelijk de sociale en ideologische „gevoeligheid" lezen van de verschillende auteurs. Onder dit gezichtspunt zou men vanuit de „Wissenssoziologie" tot zeer interessante vaststellingen kunnen komen. Zowel Amerikaanse als Europese auteurs projecteren subjectieve waardeoordelen, goeddeels geconditionneerd door sociale omstandigheden, in hun definities of beschrijvingen van propaganda. Dikwijls sluiten zij zich aan bij het gewone spraakgebruik, waar het woord propaganda allerlei emotionele nevenbete-

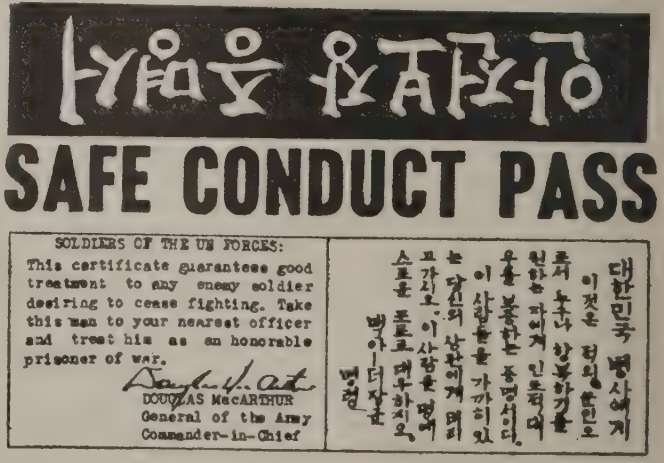
SAFE CONDUCT PASS
SOLDIERS OF THE UN FORCES:
This certificate guarantees good treatment to any enemy soldier desiring to cease fighting. Take this man to your nearest officer and treat him as an honorable prisoner of war.
DOUGLAS MacARTHUR
General of the Army
Commander-in-Chief

Meer dan 180 millioen propaganda drukwerkjes zijn sinds het begin van de strijd in Korea door UNO-vliegers boven vijandelijke concentraties uitgestrooid. De tekst van het primitieve plaatje luidt: „Uw vrienden: terwijl gij vecht, wordt Uw familie door de communisten uitgeplunderd." Daarnaast staat een vrijgeleide, waarmee de Noord-Koreanen en Chinezen verlokt worden om naar de UNO-troepen te vluchten. Rechts onder in het Koreaans: „Kom naar het gebied van de UNO-troepen. Gij kunt zeker zijn van een goede behandeling. Verlaat Uw eenheid tijdens de nacht. Als het mogelijk is, kom dan over een open weg, met Uw handen op Uw hoofd.

Italiaanse verkiezingspropaganda, die wel zeer duidelijk de strevingen van de propagandisten illustreert om „alom tegenwoordig" te zijn.

less concealed service in the interest of a selfish or a partisan cause"[24]). In de dertiger jaren treedt in de Amerikaanse studies over propaganda voortdurend de tegenstelling op tussen onderwijs en opvoeding enerzijds en propaganda anderzijds. Schoolboeken, tot zelfs de rekensommen toe, werden „gezuiverd" van propaganda-tendenzen[25]). Een en ander had tot gevolg, dat er een sociaal-wetenschappelijk anti-propaganda-instituut werd opgericht „Institute for Propaganda Analysis" („staffed by a Board of some fifteen well-known educators and social scientists"), kenissen („connotations") oproept, die een objectieve bestudering zeer kunnen bemoeilijken. In 1926 schrijft Bernard reeds: „The term (propaganda) has come among us to have somewhat of a sinister meaning, because it is so often a paid and a more or

[24]) Bernard, L., *Introduction to social psychology*, New York, 1926.
[25]) Sutherland, R., en Woodward, J., a.w. 777.

dat sinds October 1937 een eigen orgaan publiceerde onder de veelzeggende titel: „Propaganda Analysis: A Monthly Letter to Help the Intelligent Citizen Detect and Analyze Propaganda". In December, 1941, verscheen de laatste aflevering („We say Au Revoir", vol. IV, No. 13) aangezien de werkwijze, die het instituut bezigde, waarschijnlijk de eensgezindheid, nodig voor de oorlogsinspanning, zou kunnen benadelen. Na de tweede wereldoorlog bleef de propaganda de „koude oorlog" voeden. Openlijk werd de „psychological warfare" aangekondigd, toen de oorlogsgeneraal Eisenhower president was geworden en in de voortdurend toegespitste tegenstelling Oost-West heeft de „loyality hystery", gepersonificeerd in het McCarthyisme, een vaste plaats gekregen. Tegen deze achtergrond kunnen wij begrijpen, dat de

[26]) Hummel, W., en Huntress, K., *The analysis of propaganda*, New York, 1949, 1.

Amerikaanse auteurs Hummel en Huntress schrijven: „Propaganda is a word of evil connotation. The average American hearing it, is reminded of spies and secret police, of cynical reporters and biased magazines, of lobbies and special privilege and lies"[26]). Propaganda lijkt wel een boze geest, die niet is te vatten en het gebouw van de maatschappij verandert in een spookhuis.

Propaganda wordt onder een dictatuur anders omschreven dan tijdens een democratische regeringsvorm. De Duitse socioloog Tönnies, hoogstens g ïmponeerd door het onrustige naoorlogse Duitsland, kon in 1922 zijn mening nog in vrijheid neerschrijven. „Die Agitation der öffentlichen Meinung im grossen Stil die also einen Gedanken ohne Rücksicht auf seine Wahrheit und Richtigkeit auszubreiten bestimmt ist, wird neuerdings durch den Namen ‚Propaganda' ausgezeichnet"[27]). Voor Geiger, vier jaar later, golden dezelfde omstandigheden. Hij verstaat onder propaganda „die stereotype Wiederholung immer derselben Behauptungen und Urteile, die noch so falsch und blödsinnig sein können und nicht begründet zu sein brauchen; durch ewige Wiederholung wirken sie endlich, sofern sie nämlich den Rapport der Gewohnheit schaffen"[28]). Heel anders klinkt de omschrijving van Baumann in 1941. Goebbels heeft intussen officieel bekendgemaakt, dat het woord propaganda uitsluitend als politiek begrip gebruikt moet worden[29]), zodat het voortaan verboden is om uitdrukkingen als „Propaganda-Kaffee" te bezigen. De volgende omschrijving is verre van pejoratief en legt ook duidelijk een nexus met machtsgebruik in tegenstelling tot de meeste auteurs, die in propaganda juist een geweldloze beïnvloeding zien. „Propaganda ist ein politischer Begriff, dem ein bewusstes und festes Ziel innewohnt. Meistens gilt es einer Idee die machtmässige Durchsetzung zu verschaffen, sie auf einem Gebiet des öffentlichen Lebens zur Tat werden zu lassen"[30]). Het is heel begrijpelijk, dat de Oostenrijkse auteur Hofstätter in 1949 neerschrijft, dat men het pijnlijke gevoel heeft „die Lüge sei das Hauptwerkzeug der Propaganda"![31]).

In ons land heeft Huizinga in zijn cultuurhistorische beschouwingen vooral de actuele vormen van politieke propaganda veroordeeld. „Wordt ooit iemand op zijn gang naar de stembus tot voorkeur bewogen door het zien der diverse zwaarden, bijlen, hamers, tandraderen, vuisten, opgaande zonnen„ bebloede handen en strenge aangezichten, die de partijen hem voor de ogen toveren? Wij weten het niet, en kunnen daarin berusten". Later drukt hij zich nog scherper uit, wanneer hij propaganda omschrijft als „de kunst anderen te doen geloven, wat men zelf niet gelooft. Meningen worden voorgeschreven, klaargemaakt en aan de massa toegediend zoals medicamenten in een reusachtige kliniek. Het is de vraag of de geestelijke houding van de massa nog den naam van mening verdient, en of men haar niet beter een eenvoudige reflex kan noemen"[32]). Het is inderdaad waar, dat het woord reclame lang niet zulke ongunstige associaties oproept als het woord propaganda. „Indien de reclame-specialisten — bij de heersende scherpe concurrentie in de handel — het begrip reclame op soortgelijke wijze in discrediet hadden gebracht, zou men hun vakmanschap inzake het verwerven van klanten en het winnen van sympathie en vertrouwen zeker ten sterkste betwijfelen. De vakmensen in de politieke propaganda evenwel hebben in de internationale wedstrijd om het geloof en de sympathie van de grote massa de reputatie van hun métier en hun werkwijze inderdaad volkomen bedorven"[33]).

Internationale conflicten en partijpolitiek hebben niet alleen de politieke propaganda in discrediet gebracht, maar ook andere vormen van propaganda bijv. ten dienste van algemeen sociale doeleinden. Zo kan bij sommige auteurs geen enkele vorm van propaganda meer genade vinden. Je kunt er immers alles mee doen en alles van verwachten. „Certainly, the war demonstrated that, under the influences of propaganda, justice, and right, even God in all His Majesty, could be allied to any side of the firing-line"[34]). Zij zijn geheel overtuigd van de destructieve functie van propaganda en hebben er geen goed woord voor over. Er is weliswaar geen enkele schrijver, die nu àl het heil van propaganda-acties verwacht, maar toch streven zeer velen naar een zo groot mogelijke objectiviteit door evenzeer ruimte te laten voor een mogelijke constructieve functie van propaganda in het maatschappelijk leven. Wij bepalen ons hier tot „democratische auteurs" en zien bijv. af van Hitlers' beschouwingen over propaganda in „Mein Kampf". Men gaat meestal uit van de desintegratieverschijnselen in het moderne maatschappelijke leven en de groeiende psychische onzekerheid in de brede lagen van het volk: „the fear of freedom"[35])! Mennicke meent,

[27]) Tönnies, F., *Kritik der öffentlichen Meinung*, Berlijn, 1922, 79.

[28]) Geiger, T., *Die Masse und ihre Action*, Stuttgart, 1926, 73.

[29]) „Die Verwendung des Wortes 'Propaganda' als Bestandteil einer Warenbezeichnung kann, auch nach der Auffassung des Reichsministers für Volksaufklärung und Propaganda und der Reichspropaganda-Leitung der NSDAP, nicht gestattet werden, da der Begriff 'Propaganda' der politischen Betätigung vorbehalten bleiben soll", in *„Zeitungswissenschaft"*, 1937, 459.

[30]) Baumann, G., *Grundlagen und Praxis der internationalen Propaganda*, Essen, 1941, 19—20.

[31]) Hofstätter, P., *Die Psychologie der öffentlichen Meinung*, Wenen, 1949, 105.

[32]) Huizinga, J., *In de schaduwen van morgen*, Haarlem, 1935, 63 en 64; idem, *De mensch en de beschaving*, Amsterdam, 1946, 42.

[33]) Baschwitz, K., in *ENSIE*, kol. 335.

[34]) Pew, M., „Propaganda", in *Teachers College Record*, XXXI, 1, 1929, 39.

[35]) Vgl. Fromm, E., *The fear of freedom*, Londen, 1942.

Nederlandse verkiezingspropaganda op de politieke spitsuren

dat in deze toestand van ontbinding leidersfiguren zich geroepen voelen om de losgeslagen driften weer nieuwe bevrediging te schenken. Zij maken bij deze massavorming gebruik van sensatie en suggestie. „De nieuwe psychische en geestelijke doeleinden en inhouden worden aan het massabewustzijn voorgesteld door de symbolen en symboolbegrippen, die gehanteerd moeten worden door een vastberaden leiding, wanneer zij op den duur een betrouwbare invloed willen uitoefenen"[36]). In deze gedachtengang zal propaganda, als massaal communicatiemiddel, een constructieve functie kunnen uitoefenen om de massale behoefte aan zekerheid te bevredigen.

In zijn „Man and society in an age of reconstruction" neemt Mannheim t.a.v. het verschijnsel propaganda duidelijk een constructief standpunt in. Er is een basis-integratie nodig voor de volledige ontwikkeling van de persoonlijkheid in het moderne maatschappelijke leven. In deze eerste phase van een bewust reïntegratieproces kan propaganda een waardevolle rol worden toegekend. In een moderne democratie maakt dit verschijnsel slechts een overgangsperiode uit, „a phase in the hierarchy of educational influences. Its aim should be to capture disorganized groups and individuals, in order to reorganize them as quickly as possible, even on the most superficial level . . ."[37]), Propaganda is volgens hem de meest eenvoudige maar tevens meest oppervlakkige vorm van reïntegratie, de meest succesvolle manier om impulsen en verlangens te verspreiden, die in het groepsleven nog niet geïncorporeerd zijn. De Amerikaanse auteurs Sutherland en Woodward gaan in dezelfde richting. „It (propaganda) may be used to support good causes as well as bad ones, and indeed it must be employed for the former if society is to defeat the latter. Idealistic reformers, wishing to promote true social improvement, must learn better how to play the propaganda game"[38]). Dictatoriale regimes leggen geen schroom aan de dag om heel de propaganda-machine, begeleid door bruut geweld, in beweging te zetten. In veel democratische landen blijft men echter aarzelen en ook intra-nationale groeperingen durven ondermijnende propaganda nauwelijks met gelijke wapenen te bestrijden. Harvey is van mening, dat geen enkele democratie het op de duur zonder propaganda kan stellen. „Without propaganda the voice of Democracy will go unheeded in the turmoil. In that moment it will perish, and thereafter the people will indeed have nothing to lose but their chains"[39]). Aan een constructieve functie van propaganda in een democratisch bestel en zelfs tot behoud van dit bestel gelooft hij dus ook.

Rond twee uitgangspunten kunnen wij dus de meeste schrijvers over propaganda groeperen. Sommigen gaan van een overwegend negatief waardeoordeel uit, anderen van een overwegend positief waardeoordeel, met nochtans oog voor mogelijke aberraties en de beperkte functie van propaganda in het maatschappelijk leven o.m. in vergelijking met meer persoonlijke vormen van onderwijs en onderricht. Er zijn in feite allerlei nuanceringen mogelijk, maar bovenstaand onderscheid is zeer bruikbaar om

[36]) Mennicke, C., *Sociale Psychologie*, Utrecht, 1948, 61—93 en 198 vv.

[37]) Mannheim, K., *Man and society in an age of reconstruction*, Londen, 1946, 359.

[38]) Sutherland, R., en Woodward, J., a.w., 778.

[39]) Harvey, I., *Talk of Propaganda*, Londen, 1947, 68.

een beter inzicht te verkrijgen in de bestaande publicaties en biedt ook voldoende aanleiding voor nieuwe onderzoekers om te streven naar een zo objectief mogelijk uitgangspunt. Ook wij zijn er van overtuigd, dat propaganda een erfelijke belasting meedraagt, welke moeilijk valt uit te wissen. Dit odium ligt echter op het niveau van de subjectieve, ideologische waardebeoordeling en tast de functie van het verschijnsel in het proces van het sociaal evenwichtsherstel en reorganisatie niet aan. Propaganda neemt een zeer belangrijke en actuele plaats in temidden van die factoren, welke de „social change" bepalen en de onderzoeker zal zich ook bij de confrontatie met dit phaenomeen consequent moeten losmaken van de opvattingen van zijn omgeving en tijdperk om tot een zelfstandige probleemstelling te komen. Pas daarna kan het aan het waardeoordeel worden overgelaten om een rangorde te brengen in de verschillende functies[40]). Een ethiek van de propaganda lijkt ons uitermate wenselijk, maar valt buiten het terrein van een positief-sociologisch onderzoek.

§ 2. *Methodische problematiek*

Binnen de ruimte van dit artikel kan geen volledige critiek gegeven worden op de gangbare methodische benadering van propagandaverschijnselen. Het lijkt ons nuttig enige opvallende bezwaren te formuleren, die de vaststelling van een veelzijdige methodiek kunnen belemmeren. Om zeer concreet aan te sluiten bij de reeds bestaande literatuur laten wij ook hier verschillende schrijvers aan het woord, die de gesignaleerde moeilijkheden zelf hebben ervaren.

1. *De verschijningsvormen van propaganda dragen een zeer gecompliceerd karakter.*

Propaganda is voortdurend verweven met een complex van sociale processen. Als transitieve act moet dit verschijnsel op een subject of groep subjecten worden teruggevoerd, die met propagandistische uitstraling iets bedoelen t.a.v. andere groeperingen. De differentiatie van het groepsleven geeft propaganda voortdurend verschillende uitingsvormen, die moeilijk onder een noemer zijn te brengen. Veel auteurs drukken hun schroom voor een „conceptualization" onomwonden uit. In de sociale wetenschappen, meent Albig, is een werkdefinitie van propaganda „slowly emerging"[41]). Het tempo moge uit de volgende in tijd nogal uiteenliggende uitspraken blijken. „Propaganda is a word that has a wide gamut of meaning" (Catlin, 1935); „Almost every student of propaganda has offered his own definition of the term" (Krech en Crutchfield, 1948); „Freilich darf man sich dabei nie schmeicheln, das man dem lebendigen Wesen der Propaganda begriffliche Grenzen setzen könne" (Schönemann, 1924); „Der Schwierigkeit des definitorischen Beginnens glaube ich daher am besten zu entgehen, wenn ich den Begriff etwas weiter fasse als üblich' (Hofstätter, 1949)[42]). Van veel definities kan men vrijwel veronderstellen, dat zij incompleet zijn en vaak met een te grote zelfverzekerdheid gehanteerd worden. Zonder nu het nut van een verantwoorde werkdefinitie te willen overschatten, maar uitsluitend ter formulering van een zo veelzijdig mogelijke hypothese, zou men toch kunnen overgaan tot een vergelijking van de bestaande definities. Slechts weinig auteurs besteden hieraan uitdrukkelijk aandacht en ook zij beperken zich meestal tot publicaties in hun landstaal. Dit is vooral met Amerikaanse auteurs het geval.

Een tweede aanwijzing voor de gecompliceerdheid van ons onderwerp biedt het grote aantal randverschijnselen of generisch bredere verschijnselen, die de schrijvers bij hun propaganda-studie betrekken. De volgende opsomming maakt dit duidelijk. Propaganda en overreding („persuasion"), suggestie, sensatie, vorming van publieke opinie, geweld, sociale beheersing, onderwijs en opvoeding („education"), taalverschijnselen en symboliek, communicatie („communication") legende- en mythevorming, censuur, publiciteit, reclame enz. Het gevolg is, dat de ene auteur propaganda vanuit een geheel ander verschijnsel benadert als een andere auteur. Propaganda zal andere sociale kenmerken hebben, wanneer zij wordt bestudeerd vanuit het verschijnsel sociale beheersing dan wanneer dit geschiedt vanuit onderwijs of opvoeding. Het ligt voor de hand, dat bijv. Parsons in zijn studie „Propaganda and social control" tot andere conclusies komt dan Biddle in „Propaganda and education"[43]).

Zo laten verschillende schrijvers de veelzijdigheid van propaganda uitkomen door het te plaatsen in een systematisch schema, in relatie tot andere aanverwante phaenomenen. Duprat doet dit in zijn overzicht van de verschillende vormen van „contrainte sociale", en brengt propaganda dan onder bij de tweede categorie „sociale beheersing uitgeoefend door groepen". Tesamen met enige andere verschijnselen formuleert hij propaganda als volgt: „contrainte sociale, exercée par groupes ou agrégats, morales, manifestes, pratiques, vulgaires, linguistiques ou sémantiques"[44]). Kimball Young

[40]) Vgl. Hofstra, S., *Het functiebegrip in de sociologie*, Amsterdam, 1946, 51.

[41]) Albig, W., a.w., 284.

[42]) Catlin, G., „The rôle of propaganda in a democracy", in *Annals of American Academy of Political and Social Science*, CLXXIX, 1935, 220.
Krech, D., en Crutchfield, R., *Theory and Problems of Social Psychology*, New York, 1948, 329.
Schönemann, F., *Die Kunst der Massenbeeinflussung in den Vereinigten Staaten von Amerika*, Stuttgart, 1924, 7.
Hofstätter, P., a.w. 103—105.

[43]) Parsons, T., „Propaganda and Social Control", in *Psychiatry*, V, 1942, 551—572 en Biddle, W., *Propaganda and education*, New York, 1932.

[44]) Cuvillier, A., *Manuel de Sociologie*, Tome I, 1950, 220 en 221.

doet hetzelfde in zijn schema van „social control" en plaatst propaganda bij „positive symbolic means of control" tesamen met „positive gossip, indoctrination, persuasion, advertising, flattery, praise, badges and honorific evidences of high status"[45]). Ook Lumley en Landis rangschikken propaganda onder „social control"[46]). Wij geven hierbij nog twee Duitse auteurs om de parallel door te trekken. Vierkandt noemt drie middelen voor „Formung durch die Gruppe" nl. nabootsing, gevoelsoverdracht en verbale beïnvloeding. Bij dit laatste verschijnsel brengt hij propaganda onder[47]). Von Wiese rangschikt propaganda onder de „Allgemeine C- und allgemeine D-Prozesse" en wel in de serie „wachsen, erweitern und sich erweitern, expandieren, propagieren, Proselyten machen, Integrierung durch Arbeitszusammenfassung, durch Gebildeerweiterung, durch Einordnung von Zwischengliedern, durch Organisation, durch Pionierarbeit"[48]).
De bekende Amerikaanse propaganda-specialist Doob geeft een interessant diagram om het complexe karakter van propaganda te illustreren t.o.v. publieke opinie, persoon en actie.

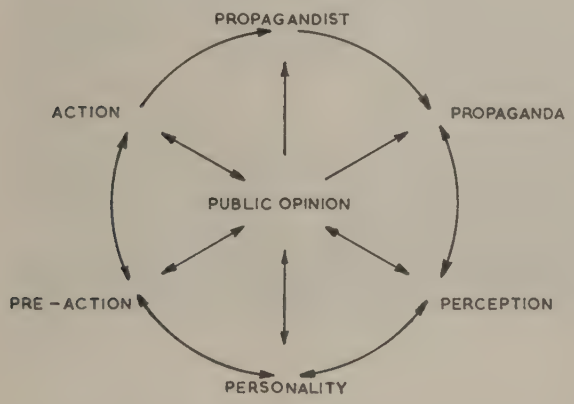

De auteur wil hier enkel de verschillende interacterende relaties tussen propaganda en publieke opinie illustreren. De diverse pijlpunten laten duidelijk de circulaire activiteit van de verschillende componenten zien. Hij voegt eraan toe: „And so it goes: round and round, but ever changing . . . anything that goes round and round cannot be encompassed by a sensible and simple theory"[49]).

2. *Propaganda heeft een zeer breed toepassingsgebied.*

Wij hebben boven reeds aangeduid, dat propaganda niet te abstract gezien mag worden. Bijna elke samenlevingsvorm, verschillend naar tijd en plaats kent uitingen van propaganda. De internationale litteratuur duidt er reeds op. Er is propaganda mogelijk in een maatschappij zonder moderne communicatiemiddelen en met een hoog percentage analphabetisme, in een democratisch land en in een dictatuur, ten opzichte van „in-groups" en „out-groups" enz. Wanneer „Propaganda and Dictatorship", door Childs in Princeton uitgegeven, gerecenseerd wordt in het Duitse tijdschrift „Zeitungswissenschaft" dan blijkt de recensent een heel andere opvatting te hebben van dictatuur dan zijn Amerikaanse vakgenoten. In functie van dit verschillend begrip van dictatuur wijzigt zich ook de inhoud van het verschijnsel propaganda. Bovendien acht de criticus het Amerikaanse werk nog vol ressentiment en staat het volgens hem vol vooropgezette meningen. Bij het lezen hiervan vraagt men zich af of ieder land, ieder soort bestuur dan over een soort recht beschikt om er een eigen idee op na te houden van propaganda en dit consequent in wetenschappelijke publicaties te hanteren. Dit feit is symptomatisch voor de moeilijkheden bij de vaststelling van de methodiek. Dovifat spreekt van een „ins Unabsehbare sich dehnenden Stoffgebiet" en vraagt zich in een soort vertwijfeling af of „ein Kopf überhaupt diese Vielzahl von propagandistischen Kraftstrahlungen aufnehmen kann, die alle in ganz anderen Formen und durch gänzlich verschiedene Medien hindurch wirksam werden"[50]). Hier worden wel zeer pregnant de gevoelens weergegeven van iedere onderzoeker, die geleidelijk aan verder doordringt op het terrein van de propaganda. Een alomvattende methodiek is nog in wording en schiet telkens te kort. Verschillende wetenschappen houden zich ermee bezig. De historicus tracht de achtergronden van propaganda-acties vast te stellen en heeft vooral belangstelling voor de permanente invloed van historische acties, de perswetenschap besteedt vooral aandacht aan het communicatiemiddel pers, de invloed van een bepaalde opmaak en bijzondere rubrieken, de socioloog zoekt de relatie tussen de propaganda en het groepsleven vast te stellen, de politieke wetenschappen bestuderen de functie van voorlichting en propaganda in bepaalde staatsvormen, de jurist streeft naar een wettelijke regeling van propaganda op nationaal en internationaal terrein, de theoloog zoekt naar een ethisch verantwoorde aanpassing van dit moderne beïnvloedingsmiddel voor het apostolaat, de psycholoog registreert de reactie van individu en groep op bepaalde propaganda-uitingen, de moderne significa brengt propaganda bij de „major types of discourse" onder[51]). Binnen al deze vakgebieden, die elkander voortdurend doorkruisen treft men studies

[45]) Kimball Young, *Handbook of social psychology*, Londen, 1948, 549.
[46]) Vgl. Gurvitch, G., en Moore, W., (ed.), *Twentieth Century Sociology*, New York, 1945, 279 en 283.
[47]) Vierkandt, A., *Kleine Gesellschaftslehre*, Stuttgart, 1949, 81.
[48]) von Wiese, L., *System der allgemeinen Soziologie*, München, 1933, 318.
[49]) Doob, L. W., a.w. 544.
[50]) Vgl. Versluys, N., *Journalistiek en Wetenschap*, Amsterdam, 1936, 160.
[51]) Morris, C., *Signs, language and behavior*, New York, 1946, 125. Vlg. ook Doob, L. W., aw., 284.

Massale verkiezingspropaganda in Ascoli Piceno (Italië)

aan over propaganda. Ook langs deze zijde komt het brede en vaak onoverzienlijke toepassingsgebied van propaganda aan het licht.
Dit kenmerk, tesamen met het zeer gecompliceerde karakter van het verschijnsel stelt de methodiek wel voor heel bijzondere vraagstukken. De methodische benadering van het verschijnsel propaganda verkeert nog *in een experimenteel stadium*.
Onder methodisch opzicht kunnen de verschillende propagandastudies onderscheiden worden in sociaal-historische, sociologische studies enerzijds en experimenteel-sociaal-psychologische studies anderzijds.
Voor de eerste categorie beschikken wij over tal van interessante beschrijvingen van propaganda-acties, vooral betrekking hebbend op oorlogspropaganda en niet-democratische landen. Jammer genoeg blijven zij meestal in de beschrijving steken en resulteren deze studies niet in een geordend, systematisch overzicht. Wat Gadourek deed in zijn dissertatie over „The political control of Czechoslovakia", eerst een uitvoerige beschrijving geven en daarna een „conceptualization", is voor propaganda nog niet in deze vorm gedaan. Een diepergaande studie moet noodzakelijk historisch en sociografisch gedifferentieerd worden met als logisch hieruit voortvloeiend nadeel dat de „conceptualization" sterk ruimtelijk bepaald wordt. Het grote aantal studies over propaganda in een dictatuur zou bijna de indruk gaan wekken, dat propaganda in een democratische samenleving ondenkbaar is. Een vergelijking tussen concrete beschrijvingen van propaganda in verschillende samenlevingsvormen zou dus noodzakelijk moeten zijn om tot een veelzijdig inzicht te kunnen komen en een methodisch instrumentarium te kunnen opbouwen. Intussen is een dergelijke studie nog niet verschenen. Wel zijn er allerlei aanwijzingen in deze richting. Lee stelt verschillende „benaderingen" voor: „the

societal approach, the social-psychological approach, the communicatory approach, the psychological approach, the technical approach", maar heeft deze nooit toegepast op een aantal concrete gevallen[52]). Concreter is Lazarsfeld. Zijn methode van „communication research" zou voor een belangrijk deel op propaganda-verschijnselen kunnen worden toegepast. Hij onderscheidt:

a) „*Control of mass media*": What agencies, groups, or persons will decide the content of mass media? What are their interrelationships and conflicts?

b) *Content analysis:* How can the content of the various media be described? What trends or regularities are found? How can a systematic study of the content of newspapers, magazines, movies, and radio-programs be used as data by social scientists at large?

c) *Audiences as such:* How can audiences of the different mass media in general and the specific units be measured? What are their social and psychological characteristics?

d) *Effect studies:* What devices do we have to test the effect of specific communications? What is the over-all effect of the new mass media upon the live of people?

e) *Functional analysis:* How are the media related to each other and how is the communication system of a country related to other aspects of the social system? What role do mass media play in the course of social change?"[53]).

Hier ligt een heel programma. De eerste en de laatste afdeling komen vooral voor sociologische studie in aanmerking, de tweede en de vierde liggen meer op het terrein van de sociale psychologie. In ieder geval is een veelzijdige „approach" langs deze weg gewaarborgd. Lee, de vroegere directeur van het instituut voor propaganda-analyse, hecht nog te veel waarde aan de „content-analysis" zonder meer. Ook deze methodiek, gericht op een qualitatieve en quantitatieve analyse van artikelen in kranten, filmstroken, radio- en televisie-programma's, is vaak te eenzijdig. Dit geobjectiveerde propaganda-materiaal biedt immers slechts een aspect van het totale propaganda-proces in een bepaalde samenleving. De socioloog Garber heeft in dit verband de gehele activiteit van het instituut voor propaganda-analyse aan een critisch onderzoek onderworpen[54]). Hij noemde het allemaal „verbal hocus-pocus", met een schone schijn van wetenschappelijkheid. „Only if we approach the problem from the point of view of trying to understand essentially reasonable human beings in an unstable field structure can we arrive at an appreciation of the nature and meaning of modern propaganda". Alleen door een studie van psychologische en rhetorische trucks komt men niet tot een verantwoord inzicht in het verschijnsel propaganda.

Bijzondere moeilijkheden brengt vervolgens de studie van de *effectiviteit* van propaganda mee. Het is voor ons nog een vraag of effectieve propaganda niet scherp moet worden onderscheiden van propaganda in het algemeen, zoals bijv. ook effectief onderwijs, effectieve sociale beheersing van de sociale kenmerken van onderwijs en sociale beheersing in het algemeen. Sommige auteurs willen dit onderscheid aanbrengen, anderen bedoelen te schrijven over propaganda als sociaal verschijnsel, maar verliezen zich in allerlei détail-opmerkingen over effectieve propaganda, die uiteraard veel meer groepsgebonden is en waarschijnlijk slechts effectief is onder heel bijzondere voorwaarden. Hoe moeilijk dit terrein is blijkt uit de opmerkingen van Winsemius, die op het gebied van de veiligheidspropaganda een algemene malaise constateert. „Degenen die zich hiermee bezighouden hebben dikwijls het vage en onaangename gevoel, dat zij van hun activiteiten weinig of geen resultaten zien; het aantal ongevallen blijft maar steeds even hoog of neemt zelfs toe . . . De feitelijke toestand is op het ogenblik zo, dat niemand weet, wat hij eigenlijk doet, als hij veiligheidspropaganda bedrijft en bij gebrek aan kennis van de werkingswijze van veiligheidspropaganda moet men noodgedwongen wel min of meer in den blinde blijven handelen"[55]).

De tweede categorie studies is van experimenteel-psychologische aard. Meestal op een zeer beperkt gebied worden de reacties gemeten van een bepaald publiek op een filmprogramma, een anti- of proneger film enz. Soms leveren deze studies, die wij hier verder buiten beschouwing laten, resultaten op die sociologisch belangrijk zijn. De critiek richt zich meestal op de irreële wijze, waarop het propaganda-proces zich binnen de „laboratorium"-muren afspeelt. Tijd-ruimtelijke dimensies worden door psychologen gemakkelijk uit het oog verloren. Zo krijgt Bartlett te horen, dat hij de geschiedenis van de propaganda en verschillende propaganda-middelen verwaarloost en verder niet voldoende let op de context van gebeurtenissen, die aanleiding geven tot propaganda. Krech en Crutchfield wordt verweten, dat zij tekort schieten in hun beschrijving van de relatie tussen individuen en de structuur van de samenleving[56]). Voor een effectieve techniek van

[52]) McLee, A., „The analysis of propaganda", in *American Journal of Sociology* 1945,125-135

[53]) Lazarsfeld, P., „Communication research and the social psychologist", in *Current trends in social psychology*, Pittsburgh, 1948, 218—273.

[54]) Garber, W., „Propaganda Analysis — to what ends", in *American Journal of Sociology*, vol. 48 (September) 1942, 240 vv.

[55]) Winsemius, W., „Veiligheidspropaganda", in *Mens en Onderneming*, Januari 1952. Men vergelijke ook het zeer recente artikel van C. Wieringa, „Propaganda-onderzoek", in *Sociologische Gids*, Maart 1954, blz. 70-75.

[56]) Vgl.recensie Bruner, J. S., in *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1941, 606—608, van Bartlett, F., a.w. en recensie Swanson, G., in *American Journal of Sociology*, vol. 55 (2), 1949, 228—229, van Krech, D., en Crutchfield, R., a.w.

propaganda zijn de experimenteel-psychologische studies uiteraard zeer belangrijk, maar ook hier is het laatste woord nog niet gesproken.
Een eerste terreinverkenning en een overzicht van de mogelijke uitgangspunten hebben ons de onzekere situatie, waarin de propaganda-studie verkeert, duidelijk gemaakt. Ik meen, dat in dit verband een eventuele overschatting van propaganda-acties genoegzaam kan worden aangetast, terwijl anderzijds de positief-maatschappelijke waarde van propaganda nog veel onzekere elementen bevat. De woorden, die Sorokin vijfentwintig jaar geleden schreef zijn thans nog actueel: we weten maar heel weinig exacts over de sociale invloed van propaganda, nieuws enz. „The truth seems to lie somewhere between those who believe in the omnipotence of the discussed factors, in their objectivized forms, and those who deny their efficiency. But even this conclusion must still be tested"[57]).

[57]) Sorokin Pitirim, A., *Contemporary Sociological Theories*, New York, 1928, 709.

Summaries - Zusammenfassung - Résumés

National and regional problems of employment
by W. Kusters, cc. drs

The development of Dutch industry has been characterized these last few decenniads by more favourable spreading over the country on account of the eastern and southern parts of the country developing in a large measure after the western area.
Nevertheless the regional industrial development has not yet led to the abolishment of serious structural shortages of employment in a number of districts. This problem of districts backward in development is extremely complicated.
From investigations it proved that the deficiency of a number of districts regards the entire economical and socio-cultural constellation (reorganization districts).
Development areas are those districts to be reorganized by governmental measures for stimulation of industrial activity.
It is advisable to manipulate as a criterion for the indication of development areas relative and absolute figures of unemployment as well as the socio-cultural constellation.
The industrial development of the districts to be reorganized will tend to diminish the existing shortages of labour in special parts of the country rather than increase them.
For industrial development promotes the geographic as well as the social mobility and leads to a gradual introduction of hidden unemployed into the labour process.
The industrial development furthers the natural gradual migration and reduces in this way the problem of social repercussions connected with migration.
A social and pastoral scheme drawn up with the aid of modern psychological, socio-psychological and sociological sciences will have to guarantee the ideological essence of our society. The initial preparations fôr a social project are being made now on the gratifying initiative of the Minister of Social Work by means of sociological investigations in the development districts.

Nationale und regionale Probleme der Arbeitsmöglichkeit
von W. Kusters, cc. drs

Die Entwicklung der niederländischen Industrie hat sich in den letzten Jahrzehnten gekennzeichnet durch eine günstigere Verbreitung über das Land, dadurch, dass nach dem Westen nun auch in grösserem Masse die östlichen und südlichen Landesteile zur Entwicklung kamen. Dennoch hat die regionale industrielle Entwicklung noch nicht zur Aufhebung des ernstlichen strukturellen Mangels an Arbeitsmöglichkeit in den verschiedenen Gebieten geführt. Dieses Problem der in der Entwicklung zurückgebliebenen Gebiete ist äusserst kompliziert. Untersuchungen haben erwiesen, dass der Rückstand verschiedener Gebiete die gesamte wirtschaftliche und sozio-kulturelle Konstellation betrifft (Sanierungsgebiete). Entwicklungsgebiete sind diejenigen Sanierungsgebiete, wo durch die Regierung Massnahmen zur Anregung der industriellen Betriebe getroffen worden sind.
Es ist wünschenswert als Kriterium für die Bezeichnung von Entwicklungsgebieten — neben relativen und absoluten Arbeitslosenziffern — auch die soziokulturelle Konstellation zu handhaben.
Die industrielle Entwicklung der Sanierungsgebiete wird den augenblicklich bestehenden Mangel an Arbeitskräften in gewissen Teilen des Landes eher vermindern als vergrössern; denn die industrielle Entwicklung erhöht ja sowohl die geographische als die soziale Mobilität und leitet zu einer langsamen Einschaltung der verborgenen Arbeitslosen in den Arbeitsprozess.
Die industrielle Entwicklung befördert die natürliche, stufenartige Migration und vermindert dadurch die Problematik der sozialen Rückschläge, die an der Migration verbunden sind.
Durch einen sozialen Plan, sowohl als durch einen seelsorglichen Plan, der mit Behilf der modernen psychologischen, sozial-psychologischen und soziologischen Wissenschaften aufgestellt ist, wird das ideologische Wesen unserer menschlichen Gemeinschaft sichergestellt werden müssen. Für einen sozialen Plan werden augenblicklich, auf die erfreuliche Initiative des Ministers für Sozialarbeit hin, durch soziologische Untersuchungen in den Entwicklungsgebieten die ersten Vorbereitungen getroffen.

Problèmes nationaux et régionaux que pose une politique d'emploi
par W. Kusters, cc. drs

Le développement de l'industrie néerlandaise se caractérise, ces dernières décades, par une répartition plus équilibrée sur l'ensemble du pays, du fait qu'après l'ouest, l'est et le sud ont été mis en exploitation.
Il n'en reste pas moins que plusieurs régions présentent encore de graves défauts de structure. Ces régions sous-développées posent aux autorités qui ont à les désigner et à y prendre les mesures nécessaires, des problèmes extrêmement complexes. Le retard qui les caractérise, en effet, est d'ordre non seulement économique mais aussi socio-culturel. Par là estdonné le critère qu'il faudra

ici manier: (avant même le chômage, en chiffres absolus et relatifs), la constellation socio-culturelle de la région donnée.
A première vue, on serait tenté de croire que l'assainissement industriel des régions sous-développées risque de faire tomber le niveau de la main d'oeuvre dans les régions où elle manque déjà; mais en fait, ces appréhensions ne sont pas fondées: le développement industriel en effet favorise la mobilité tant géographique que sociale et drainera vers une activité économiquement rentable un chômage larvé jusqu'à présent insaisissable.
Un autre avantage du développement industriel est la migration naturelle progressive dont il s'accompagne: ce caractère naturel et progressif diminuera considérablement la portée des problèmes épineux que posent les répercussions sociales, nécessairement liées aux migrations.
Un „planning" social (comme aussi d'ailleurs ecclésial), élaboré avec l'appui de la sociologie et de la psychologie sociale, devra se préoccuper de préserver la santé spirituelle et les trésors culturels qu'un dynamisme trop impétueux pourrait mettre en péril.
Le Ministère du Travail et de la Prévoyance sociale a commencé de préparer ce planning par des travaux de recherches dans les régions sous-développées. Cette initiative est des plus heureuses.

* * *

The situation of the wage-worker in Indonesia
by A. VAN DEN ENDE S.V.D.

The labour question in Indonesia is of a recent date. Before the second world-war it was properly speaking nothing but an aspect of the problem of population in an agrarian country; there was hardly any industry.
The Western estates lay like islands amidst a society living for the greater part in the agricultural economy: they took up at least part of the tanis and when the depression drove the estates to the brim of ruin and hundreds of thousands of labourers returned to Java the first symptoms of proletarianization showed up, especially in the big towns.
This process has been accelerated very much by forced labour during the occupation, struggle for independence afterwards and industrialization tackled nowadays. In this connection tradeunionism shows a rapid development of a violent radical character. Here it is that — for the sake of temporal welfare of the labourer and above all for the salvation of spiritual forces in his Indonesian civilization which are in imminent danger of suffocation — an intensive apostolate must be carried on which will make high demands on the responsible authorities.

Die Stellung des Lohnarbeiters in Indonesien
von A. VAN DEN ENDE S.V.D.

Die Arbeiterfrage in Indonesien ist von rezentem Datum. Vor dem zweiten Weltkriege war sie eigentlich nichts anderes als ein Aspekt des Bevölkerungsproblems in einem agrarischen Lande. Industrie gab es kaum. Die europäischen Kulturen lagen wie Inseln inmitten einer menschlichen Gemeinschaft, die noch grösstenteils im Produktenhaushalt lebte. Wenigstens fingen sie einen Teil der Tanis auf und als die wirtschaftliche Depression die Kulturen an den Rand des Abgrundes brachte und hunderttausende Arbeiter nach Java zurückkehrten, machten sich, besonders in den grossen Städten, die ersten Zeichen der Proletarisierung bemerkbar.
Dieser Vorgang ist durch die erzwungene Arbeit während der Besatzung, danach durch den Freiheitskampf und augenblicklich durch die im grossen Stil aufgesetzte Industrialisierung, sehr akzeleriert. Hiermit im Zusammenhang zeigt die Fachbewegung auch eine rasche Entwicklung und zwar mit heftigem, radikalem Einschlag. Hier ist es, wo für das irdische Wohlergehen des Arbeiters und vor allem für den Erhalt seiner geistigen Kräfte, die in seinen indonesischen Kulturen liegen und dort gefährdet sind erstickt zu werden, ein intensives Apostolat geführt werden muss, das sehr hohe Ansprüche an die dafür verantwortlichen Instanzen stellen wird.

La situation du salarié en Indonésie
par le R.P. A. VAN DEN ENDE S.V.D.

Le problème ouvrier en Indonésie est de date récente. Avant la seconde guerre mondiale, il ne constituait qu'un aspect du problème démographique tel qu'il se pose dans un pays purement agricole. D'industrie, il n'y en avait guère, si ce n'est les grandes exploitations agricoles à direction européenne, qui n'étaient que des ilôts au milieu d'une économie rurale encore exclusivement domestique. Pourtant ce sont elles qui constituent l'origine première du problème ouvrier actuel: lorsque la dépression économique les mena au bord de la faillite, les centaines de milliers de „tanis" qu'elles employaient, retournèrent à Java et c'est là, surtout dans les grandes villes que se firent jour les premiers symptômes d'une prolétarisation massive.
Ce processus, favorisé par le travail forcé sous l'occupation et par les guerillas de la libération ensuite, est maintenant accéléré par une industrialisation à grande échelle. Il n'y a rien d'étonnant

dès lors à ce que le mouvement syndical se développe au même rythme, malheureusement dans un sens radical, sinon extrémiste. La défense du bien-être purement matériel du travailleur risque d'étouffer les énergies spirituelles, si vivantes au sein des cultures indonésiennes.
Il est clair que se situe là le point d'impact d'un apostolat intensif, qui imposera aux instances responsables de lourdes exigences.

* * *

Introductory remarks about Propaganda as a social phenomenon
by Drs W. Goddijn O.F.M.

Propaganda is a topical phenomenon. This is evident from the increasing number of propagandizing actions on the national and international domain as well as from the affluence of scientific literature on this phenomenon. This article is an effort to marshalling studies on propagandism which have appeared especially in U.S.A. and Germany.
Generally speaking unanimity about the social significance of propaganda for actual society is evident. Propaganda is characteristic for the late decenniads in which two world-wide conflicts promoted „Psychological warfare".
Authors are less unaminous in the description and analysis of propagandist function. Subjective valuations are of great influence even for the study of a concrete form of propaganda as regards contents and method.
Some authors take as starting-point a destructive valuation, whereas others take a more constructive one.
The very diverging conclusions of investigations can usually be reduced to these different points of issue.
It is true that propagandism has many pejorative accompanying meanings, but this odium lies in the level of subjective ideological estimation and does not affect the function of propaganda in the processus of social equilibration and reorganization.
It is extremely difficult to approach the social phenomenon propaganda as a total phenomenon. Methodics of the study of propaganda still show a provisional character. The phenomenon itself is very complex with a great many accompanying symptoms.
Moreover propaganda bears upon an extensive domain: it is hardly seizable.
Especially the study of effective propaganda is still in the experimental phase.
On account of this assertion an overrating of the influence of propagandizing actions, if any, may sufficiently be attacked.

Einleitende Betrachtungen über Propaganda als soziale Erscheinung
von Drs W. Goddijn O.F.M.

Propaganda ist eine aktuelle Erscheinung. Dies beweisen sowohl die immer stärker zunehmenden Propaganda-Aktionen auf nationalem und internationalem Gebiete, als auch der Zufluss wissenschaftlicher Literatur über diese Erscheinung. In diesem Artikel wird danach gestrebt eine gewisse Ordnung anzubringen in den Studien über Propaganda, welche vor allem in U.S.A. und Deutschland erschienen sind. Im allgemeinen scheint eine grosse einheitliche Auffasung zu herrschen über die soziale Bedeutung von Propaganda in der heutigen menschlichen Gesellschaft. Propaganda ist charakteristisch für die letzten Jahrzehnte, in denen zwei grosse Weltkonflikte „psychological warfare" förderten.
Weniger einstimmig sind die Autoren in der Beschreibung und Analyse von der Funktion der Propaganda. Subjektive Bewertungen haben gerade beim Studium einer konkreten Form von Propaganda bezüglich Inhalt und Methode einen grossen Einfluss. Manche Autoren gehen von einer destruktiven Wertbestimmung aus, andere von einer mehr konstruktiven Wertbestimmung. Auf diese gegensätzlichen Ausgangspunkte sind meistens die oft sehr verschiedenartigen Schlussfolgerungen der Untersuchungen zurückzuführen. Propaganda hat tatsächlich viele pejorative Nebenbedeutungen, aber dieses Odium steht auf der Stufe der subjektiven ideologischen Wertbestimmung und tastet die Funktion der Propaganda im Prozess der Widerherstellung des sozialen Gleichgewichts und Reorganisation nicht an. Die Methodik des Propagandastudiums trägt noch einen provisorischen Charakter. Die Erscheinung selbst ist sehr komplex. Es gibt sehr viele Randerscheinungen. Ausserdem ist das Anwendungsgebiet für Propaganda sehr ausgedehnt. Propaganda ist beinah ungreifbar. Vor allem das Studium der wirksamen Propaganda ist noch im experimentellen Stadium. Auf Grund dieser Feststellung kann eine eventuelle Überschätzung des Einflusses von Propaganda-Aktionen zur Genüge bestritten werden.

Quelques considérations préliminaires sur la propagande comme phénomène social

par le R.P.W. Goddijn O.F.M.

La propagande est un phénomène moderne: elle est utilisée chaque jour davantage au plan tant international que national et fait l'objet d'une littérature scientifique innombrable.

Le présent article s'attachera à ordonner quelque peu les études sur la propagande, parues surtout aux Etats-Unis et en Allemagne.

L'accord entre les auteurs est à peu près unanime en ce qui concerne la signification sociale de la propagande dans le monde actuel. — La propagande a profondément marqué les dernières décades, où deux guerres ont puissamment favorisé le „psychological warfare".

Lorqu'il s'agit de décrire et d'analyser la fonction de la propagande, les auteurs ne sont plus guère d'accord entre eux. Les jugements de valeur jouent un grand rôle dès qu'on s'attache à étudier une forme concrète de propagande dans son contenu et sa méthode. Certains auteurs partent d'un jugement de valeur négatif; d'autres au contraire, d'un jugement de valeur positif.

Le plus souvent, les conclusions absolument divergentes de recherches pourtant parallèles doivent être attribuées à ces points de départ opposés. Et en effet le terme „propagande" a de nombreux sens secondaires péjoratifs, mais cette hypothèque, admissible au plan de l'appréciation idéologique subjective, n'a pas le droit de peser sur la fonction essentielle qui revient à la propagande dans le processus de restauration et de réorganisation sociale.

La propagande est un phénomène qui se laisse difficilement approcher dans sa totalité. — Les méthodes qui s'y appliquent sont encore marquées au coin du provisoire —. Non seulement la propagande est en elle-même un phénomène extrêmement complexe; elle se complique encore de multiples phénomènes marginaux; mais c'est surtout dans son application qui semble illimitée, qu'elle parait insaisissable: l'étude de son efficacité n'a pas encore dépassé le stade expérimental. Cette dernière considération nous suffira pour mettre en doute une surestimation éventuelle de l'influence, attribuée aux campagnes de propagande.

KATHOLIEKE ENCYCLOPAEDIE VOOR OPVOEDING EN ONDERWIJS

(3 DELEN)

VEREERD MET DE INTEKENING VAN Z.H. PAUS PIUS XII EN Z.E. KARDINAAL DE JONG

Wat de pers er over schrijft:

. . . Goddank hebben we nu de Katholieke Encyclopaedie voor Opvoeding en Onderwijs! Bruikbaar en practisch is dit geestdriftig onthaalde werk zeker! De prijs is werkelijk binnen de mogelijkheid van velen. We zien het als onze plicht een onvoorwaardelijke aanbeveling te richten tot alle lezers. (De Paedagogische Periodiek)

. . . Een encyclopaedie van Europese betekenis. De specialisatie is zo groot geworden, dat „een gewoon mens" het niet meer kan bijhouden. Maar juist voor hem bieden de overzichtelijke uiteenzettingen gelegenheid de weg althans enigszins te verkennen . . . (De Linie)

. . . Kunnen de ouders deze encyclopaedie niet ongeopend laten, willen ze grove fouten vermijden, zielzorgers, onderwijzers en jeugdleiders kunnen dit helemaal niet doen, omdat fouten door hen begaan zich wreken bij de kinderen van anderen. (Het Binnenhof)

. . . De school waar dit werk ontbreekt zal spoedig niet meer bij zijn, omdat de school waar dit werk voor hoofd en leerkracht wel ter beschikking is, een voorsprong zal hebben. (Ons Eigen Blad)

. . . Modern is deze encyclopaedie door de frisse en levendige beschrijvingen . . . Een hoopvol verschijnsel voor het cultuurleven van onze tijd. Een voorname en rustige toon kenmerkt dit werk. (De Maasbode)

. . . de overvloed van voorlichtende bijdragen in het eerste deel geeft de verzekering, dat het voltooide werk tot de instructiemiddelen moet gaan behoren, die een ontwikkeld katholiek, eenmaal aan het gebruik ervan gewend, niet meer zal willen missen. (De Tijd)

. . . Wat we zo graag zouden zien, is het volgende: Iedere school koopt voor de onderwijzersbibliotheek deze encyclopaedie . . . (Het Schoolblad)

. . . Een universele en rijke inlichtingenbron, uitgegeven met mooi voornaam en rijk illustratie-materiaal. (Kultuurleven)

. . . Een monument van onze paedagogische groei, een triomf voor onze katholieke cultuur. (Vlaams Opvoedkundig Tijdschrift)

. . . Deze encyclopaedie hoort thuis in alle docentenkamers, maar ook particulieren, die zich voor theoretische paedagogische vraagstukken interesseren, kunnen haar met vrucht aanschaffen. (K. C. T. Streven)

. . . We hopen nu maar dat zeer vele collega's eigenaar zullen worden van deze encyclopaedie.
. . . Dit boek zal jarenlang een onuitputtelijke vraagbaak blijven. (Het Katholieke Schoolblad)

. . . Wetenschappelijk volkomen verantwoord en voor ieder van het grootste belang, die met kinderen heeft te maken. (Het Kind)

DEEL I EN II ZIJN REEDS VERSCHENEN. DEEL III IS TER PERSE EN VERSCHIJNT IN HET VOORJAAR VAN 1954.

BON TER WAARDE VAN f 22.50

DOOR GEBRUIK TE MAKEN VAN ONDERSTAAND BESTELBILJET KUNT U ZICH

f 22.50 BESPAREN

IMMERS, INDIEN U OP BIJGAAND BILJET INTEKENT, KRIJGT U HET WERK GEHEEL COMPLEET IN 3 DELEN VOOR SLECHTS *f* 97.50.

Direct na het verschijnen van het derde deel wordt de prijs definitief verhoogd tot f 120.—

BESTELBILJET

U gelieve mij te leveren door tussenkomst van boekhandel *) rechtstreeks *)
de 3 delen van de Kath. Enc. v. Opvoeding en Onderwijs gebonden in geheel linnen banden voor *f* 97.50 compleet.
Betaling: in eens — per deel a *f* 32.50, in termijnen van *f* 5.— of *f* 7.50 per maand.
*) Doorhalen wat niet verlangd wordt.

Aan de N.V. Uitgeversmij. PAX, 's-Gravenhage
Jan van Nassaustraat 34

NAAM: .....
ADRES: .....
WOONPLAATS: .....
HANDTEKENING

Vereniging voor

ZIEKTE- EN INVALIDITEITSVERZEKERING

ten behoeve van

personen in dienst van Kerkelijke en Katholiek-Maatschappelijke Instellingen

Goedgekeurd: K.B. dd. 7 Sept. 1931 no. 35, Staatscourant 196

UTRECHT - MALIEBAAN 77a

Telefoon 25841

Deze organisatie werd 1 Juli 1931 speciaal voor de Ziekteverzekering van het personeel in dienst van Kath.-Maatschappelijke Instellingen opgericht.

De afdeling „Pensioenverzekering" blijft de ouderdoms-, weduwe-, wezen- en invaliditeitspensioenen verzorgen, in afwachting van een algemene pensioenregeling voor personeel in dienst van Kerkbesturen, Kerkelijke, Katholiek-Maatschappelijke, Charitatieve en Culturele Instellingen en Verenigingen.

ADMINISTRATIEKANTOOR VOOR DE KINDERBIJSLAGVERZEKERING

ADMINISTRATIEKANTOOR VOOR HET ZIEKENFONDSENBESLUIT

Tevens verzorgen wij voor onze leden, in overeenstemming met Bedrijfsvereniging No. 23, de premieinning ingevolge de Werkloosheidswet.

Directrice: M. MICHIELSEN.

CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT

Door eendracht worden kleine dingen groot!

Achter de drempel van het redactie-gebouw van de Volkskrant te Amsterdam staat deze eeuwenoude spreuk in fraai Latijn gegrift. Deze oude Romeinse wijsheid is het kompas waarop alle medewerkers van de krant varen als zij elke dag een nieuwe steen aandragen in de bouw van een vrije maar eendrachtige samenleving. Zij beseffen dat in die maatschappij een principiële en invloedrijke landelijke krant moeilijk kan worden gemist en streven daarom gezamenlijk naar steeds grotere volmaaktheid.

Zó is

de Volkskrant

op háár terrein een sociaal kompas voor álle katholieke Nederlanders!

TONEEL - DECLAMATIE - MUZIEK - KUNSTDANS - FILM LITERATUUR - SCHILDEREN - ARCHITECTUUR - BEELDHOUWEN - MASKERS - GRAFISCHE KUNSTEN ENZ. ENZ.

WIKOR

Algemeen kunsttijdschrift voor jonge mensen

Wikor is een tijdschrift dat in zijn idealisme en zijn doelstelling uniek mag heten, want het is een maandblad voor alle jonge mensen en over alle kunsten.

Het brengt jong Nederland en dus de Nederlandse gezinnen in contact met de kunstenaars, door van en over hen rijk geïllustreerde artikelen te brengen.

Het gaat uit van de Stichting W.I.K.O.R., een **W**erk- en **I**nformatiecentrum voor **K**unst ten dienste van het **O**nderwijs aan de **R**ijpere jeugd. Deze Stichting is tot stand gekomen door eensgezinde samenwerking van leraren uit de drie secties van ons onderwijs: het openbaar, het protestants-christelijk en het rooms-katholiek onderwijs.

Wikor verschijnt 10 maal per jaar; ieder nummer brengt een rijke variatie van beknopte artikelen over muziek, dans, film, toneel, schilderkunst, grafiek, beeldhouwkunst, architectuur, keramiek en nog veel meer takken van kunst.

Wikor heeft het formaat van een boek. Bovendien zal het per jaargang minstens 360 bladzijden tekst en illustraties brengen: dus heeft een complete jaargang ook de omvang van een boek! Het is zo rijk geïllustreerd, dat een jaargang een kunst-encyclopaedie vormt als een blijvend bezit!

Wikor streeft er naar de artistieke uitingen van het verleden, maar vooral van het heden beter te doen begrijpen, waarderen en genieten.

Het rekent daarom op veel abonné's, want alleen een groot abonnementental zal het mogelijk maken de idealen van de redactie te realiseren.

Redactie: Drs L. v. d. Ham, Tilburg, Drs J. H. Westerhuis, Harderwijk; J. L. Mulder.

WIKOR kan een waarlijk imponerende en nog op geen stukken na volledige lijst van illustere medewerkers voorleggen, o.a. Mari Andriessen *(sculptuur)*; Gerard Bergman; Paula Balma *(danskunst)*; C. H. de Bever *(architectuur)*; Joan Bonda *(discotheek)*; Han Bos *(muziek)*; Chr. J. de Bruin *(muziek)*; Martien Coppens *(fotografie)*; Aart van Dobbenburgh *(lithografie)*; Ir A. Eschauzier *(jazz)*; Hub. Hoüet; Eugène Laudy *(glas in loodramen)*; J. van Mechelen *(toneel, journalistiek)*; Marius Monnikendam *(muziek)*; Wouter Paap *(muziek)*; Peter Reynders *(film)*; Ru van Rossem; P. A. Scheen *(schilderkunst)*; Corry Hartung *(danskunst)*; G. J. van Overbeek *(binnenhuisarchitectuur)*; Rutger Schoute *(muziek)*; J. J. Schwencke *(ex libris)*; René Smeets *(volkskunst)*; Prof. Dr A. Smijers *(muziek)*; Niel Steenbergen *(sculptuur)*; Hans Tobi *(toneel)*; Hans Tiemeijer *(toneel)*; Albert Troost *(muurschilderingen)*; K. Vermeeren *(beeldende kunst)*; André Vlaanderen *(beeldende kunst)*; F. A. Wagner *(exotische kunst)*; Ger Gerrits *(beeldende kunst)*; Ir G. Knuttel *(bouwkunst en keramiek)*; Har Scheepens *(literatuur)*; M. A. v. d. Griend; Cas Oorthuys *(foto)*.

MET INGANG VAN JANUARI 1954 IS DE TWEEDE JAARGANG BEGONNEN.

DE ABONNEMENTSPRIJS BEDRAAGT SLECHTS *f* 4.50 PER JAARGANG VAN 10 NUMMERS, BIJ VOORUITBETALING TE VOLDOEN. DE BETALING KAN OOK GESCHIEDEN IN TWEE HALFJAARLIJKSE TERMIJNEN VAN *f* 2.25.

Abonnementen kunnen worden opgegeven bij elke erkende boekhandel of rechtstreeks bij de N.V. Uitgeversmaatschappij PAX, Jan van Nassaustraat 34 te 's-Gravenhage - Telefoon 776145 - Postgiro: 94266.